

POLONIKA

tytus brzozowski

12
miast

Tropami poloników

Instytut POLONIKA zaprasza do magicznego świata Tytusa Brzozowskiego – architekta i akwarelisty. W jego twórczości pojawiało się już wiele polskich miast, chociaż zawsze najbliższa mu była rodzinna Warszawa. Fantastyczne widoki, tworzone przez artystę, pokazują architekturę dawną i współczesną, zanurzoną w odrealnionym świecie wypełnionym scenkami z miejskiego życia i barwnymi, nieco tajemniczymi postaciami.

Naszą propozycję, by stworzył wizerunki 12 miast świata – od Chicago po Tbilisi, miast, których historia nierozdzielnie splótła się z dziejami Polski i Polaków, przyjęła z zainteresowaniem i zaciekawieniem. Współpraca okazała się wspaniałą, ale i niełatwą przygodą. Jak bowiem przedstawić miasta, gdzie tylko pewne elementy związane są z polską kulturą, a jak podejść do miejsc, które przez wieki ściśle związane były z Rzeczpospolitą? Które miasta wybrać? Jak uchwycić ich charakter, by widz już na pierwszy rzut oka mógł je rozpoznać, a jednocześnie w jaki sposób uczynić głównym bohaterem rozproszone w przestrzeni miejskiej gmachy, dzieła sztuki i pomniki, które mają polską historię? Jak czasem pokazać to, co kryją wnętrza budynków?

Każde z tych bliskich Polakom miast ma swoje tętno, klimat, koloryt. Czy artyście, malującemu ich nierzeczywiste portrety, udało się to uchwycić, oceńcie Państwo sami. Wspólnie z Tytusem Brzozowskim zapraszamy w podróż tropami poloników.

Dorota Janiszewska-Jakubiak
dyrektor Instytutu POLONIKA

To była ważna podróż

Seria obrazów dla Instytutu POLONIKA była dla mnie bardzo ważną podróżą. Uwielbiam odkrywać i poznawać miasta, ich atmosferę i niepowtarzalny charakter. Tym razem miałem okazję wyruszyć w świat i poznać ważne dla mnie miejsca w zupełnie nowy sposób. Odkrywanie polskich wątków dostarczyło mi mnóstwa satysfakcji, bardzo dużo się nauczyłem.

Powstanie każdego obrazu było długotrwałym procesem. Oprócz zrozumienia samego miasta i odszukania jego ducha pracowałem również nad ukrytymi w nim polonikami. Wszystko zaczynało się od rozmów z zespołem Instytutu. Podczas wielogodzinnych spotkań poznawałem zarówno ważne fakty, jak i zabawne czy intrygujące anegdoty, jakich pełno w naszej historii. Ciekawe było dla mnie badanie burzliwych więzi Mickiewicza z Puszkinem, szczerze też ubawiłem się, słysząc o tureckim zamachu na strusia dokonanym przy okazji Bitwy pod Wiedniem...

Bardzo zależało mi, żeby pomysł na każdy obraz zawierał charakter danego miasta harmonijnie spleciony z ważnymi dla Polaków obiektami. Szukałem wrażenia, jakie dane miejsce może w nas wywoływać, a poruszałem się w gamie odczuć od zachwyty nad wielkomiejską skalą po zdziwienie czy nostalgię. Każdy pomysł powstawał podczas tworzenia niezliczonych szkiców, których efektem był finalny rysunek w formacie A4. Upewniwszy się co do trafności koncepcji, sprawdziwszy dwa razy, czy nie pominąłem żadnego ważnego obiektu, przystępowałem do pracy nad obrazem. Ważna dla mnie była nie tylko każda akwarela z osobna, lecz także całość jako seria. Starałem się uniknąć powtarzalności, czy popadania w nużący schemat. Zależało mi, żeby obrazy miały wyraziste pomysły i ciekawą kompozycję. Szukałem odważnych koncepcji – jak w przypadku Padwy, Lwowa czy kolażu dwunastu miast. Dużą rolę przy budowaniu nastroju kolejnych prac odgrywała kolorystyka. Przekonałem się, jak duży wpływ na charakter i wizerunek miejsca mają zastosowane w danym mieście materiały. Kolory stonowanego Paryża okazały się zupełnie inne niż kolorowego Wilna, czy chłodnego Petersburga. Był to dla mnie ważny impuls do poszerzenia swojej palety.

Poza intrygującym mnie światem architektury spotkałem się też z ważnymi postaciami, które nieraz wielokrotnie obecne były w kolejnych miastach. W rankingu obecności w przestrzeni miejskiej w tej serii obrazów ex aequo wygrali król Sobieski z Adamem Mickiewiczem, którzy pojawili się w czterech różnych miastach.

Badamy, Chronimy i Popularyzujemy

Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA powołany został 18 grudnia 2017 roku przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jako wyspecjalizowana państwowa instytucja kultury, realizuje swoje cele poprzez projekty naukowo-badawcze, konserwatorskie, informacyjne, edukacyjne i popularyzatorskie skupione w trzech programach strategicznych: BADANIA, OCHRONA i POPULARYZACJA polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

Misją Instytutu POLONIKA jest:

- zachowanie dla przyszłych pokoleń materialnych śladów polskiego dziedzictwa kulturowego pozostającego poza granicami kraju, rozumianego jako dziedzictwo dawnych ziem wschodnich wielonarodowej i wielokulturowej Rzeczypospolitej oraz migracji, emigracji i wychodźstwa, stanowiącego integralną część światowego dziedzictwa kulturowego;
- budowanie w kraju i za granicą świadomości roli i znaczenia pozostającego poza krajem polskiego dziedzictwa kulturowego, rozumianego jako element kształtujący tożsamość narodową, budującego poczucie dumy i więzi z ojczyzną;
- kształtowanie pozytywnego wizerunku Polski i jej dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza w krajach sąsiednich, sukcesorach Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Tytus Brzozowski. 12 miast = 13 obrazów

W ramach projektu Instytut POLONIKA zaprasza do wspólnej podróży za granicę śladami polskiego dziedzictwa. Przewodnikiem podczas tej wyprawy jest znany polski artysta Tytus Brzozowski, który na zlecenie Instytutu stworzył cykl malarski obejmujący trzynaście obrazów. Dwanaście prac przedstawia miasta w różnych częściach świata i znajdujące się w nich miejsca czy obiekty stanowiące materialne ślady obecności Polaków za granicą. Ostatnia praca jest kolażem wybranych poloników z każdego z malowanych miast.

Kolorowe akwarele ukazują wytypowane przez Instytut POLONIKA miasta w charakterystyczny dla artysty sposób. Brzozowski – doświadczony architekt i niezwykle akwarelista – w swoich pracach eksploruje temat przestrzeni miejskiej. Przetwarza zastaną rzeczywistość i podejmuje grę z perspektywą, często łącząc ze sobą oddalone od siebie obiekty. To zestawienie budynków, mostów i pomników oraz umiejscowienie ich na różnych poziomach sprawia, że przed oczami widza powstaje nowy, fantazyjny obraz miasta. W akwarelowych metropoliach istotną rolę odgrywają obecne w nich historyczne nawarstwienia oraz relacje między elementami architektonicznymi. Przestrzeń nie jest pozbawiona czynnika ludzkiego. Na obrazach pojawiają się przechodnie, namalowani często w nietypowych, zaskakujących miejscach, a działanie to otwiera pole do rozważań na temat związku człowieka z miastem, w którym żyje. Zarówno postaci, jak i inne detale prac zachęcają odbiorcę do bliższego przyjrzenia się obrazom, podkreślając tym samym rolę ukrytych znaczeń w wielkiej przestrzeni miejskiej.

W tym samym duchu Tytus Brzozowski w ramach współpracy z Instytutem POLONIKA stworzył trzynaście prac opowiadających o polskiej obecności za granicą. Jego artystyczne praktyki sprawiły, że stał się doskonałym kandydatem do współtworzenia projektu o miastach, w których środek ciężkości został przeniesiony z ikonicznych budynków na liczne obiekty stanowiące część polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą. Charakterystyczny styl Brzozowskiego i jego spojrzenie na przestrzeń miejską pozwoliły w intrygujący oraz fantazyjny sposób połączyć wybrane miejsca w każdym z miast. Widoczne na obrazach zestawienie ukazuje nie tylko zaskakującą liczbę obiektów, lecz także wskazuje na konteksty historyczne i powiązania między nimi. Niewiele osób wie, jak wiele ważnych miejsc dla polskiej społeczności znajduje się poza granicami kraju, dlatego też celem przedsięwzięcia Instytutu POLONIKA i Tytusa Brzozowskiego jest popularyzacja wiedzy na ten temat.

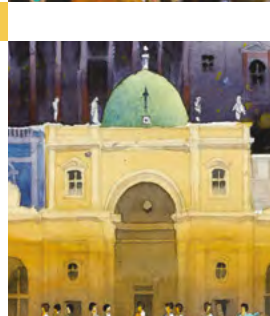

Petersburg – azyl inżynierów i artystów

W Petersburgu, mieście założonym przez Piotra Wielkiego w pierwszych latach XVIII wieku, od samego początku osiedlali się Polacy. Miasto gwarantowało mieszkańcom swobody religijne. Kiedy stało się stolicą Imperium Rosyjskiego, przyciągało arystokrację i emigrantów, przedsiębiorców, artystów i naukowców. To tutaj, po abdykacji, spędził ostatnie miesiące swojego życia ostatni król Rzeczypospolitej Obojga Narodów Stanisław August Poniatowski. W Petersburgu więziono Polaków za działalność patriotyczną, począwszy od Tadeusza Kościuszki, przez powstańców listopadowych i styczniowych, a skończywszy na działaczach założonej pod koniec XIX wieku Polskiej Partii Socjalistycznej. W ślad za uwięzionymi do Petersburga przybywały rodziny zabiegające o złagodzenie kary i zwrot skonfiskowanych majątków, powiększając grono polskiej społeczności. Dla wielu Polaków było to miasto, gdzie mieli jedyną szansę studiowania. Kształcili się więc na **Uniwersytecie Petersburskim**⁽¹⁾, w Instytucie Politechnicznym, Instytucie Inżynierów Komunikacji. Petersburska Akademia Sztuk Pięknych wyedukowała też całe pokolenie polskich artystów, malarzy, rzeźbiarzy i architektów drugiej połowy XIX i początku XX wieku. Wśród nich byli ci najwybitniejsi: Wiktor Brodzki, Wojciech Gerson, Władysław Horodecki, Marian Lalewicz, Pius Weloński, Józef Pankiewicz, Władysław Podkowiński, Henryk Siemiradzki, Stefan Szyller, Ferdynand Ruszczyc.

Większość z polskich rodzin w Petersburgu był związana z dominikańskim **kościołem pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej**⁽²⁾, który znajduje się przy głównej ulicy – Newskim Prospekcie – i jest jedną z najstarszych świątyń katolickich działających w Rosji. Spoczywał tam Stanisław August Poniatowski, który zmarł w Petersburgu 12 października 1798 roku. W czasie likwidacji kościoła w 1938 r. jego sarkofag został przekazany Polsce do Wołczyna, który po wojnie znalazł się w granicach Białorusi. W 1988 r. szczątki króla przewieziono do Polski. W początku XX w. przy kościele działał internat dla polskich i litewskich dziewcząt prowadzony przez siostry urszulanki, którym kierowała późniejsza święta Urszula Ledóchowska. W 1992 r. świątynia została zwrócona Kościołowi rzymskokatolickiemu.

Dwie najważniejsze cerkwie Petersburga, **Monaster Smolny**⁽³⁾ i **Cerkiew Na Krwi**⁽⁴⁾, reprezentują dwa nurty – dwie tradycje, które ukształtowały miasto, jego architekturę i kulturę. Monaster Smolny (zbudowany w XVIII wieku) wprost z rokoka czerpie swoją smukłość i koronkowość dekoracji. Na polecenie carycy Elżbiety Romanowej wybudował go Bartolomeo Rastrelli, architekt znany z Pałacu Zimowego wzorowanego na Wersalu.

5

6

7

8

Cerkiew Na Krwi, czyli Sobór Zmartwychwstania Pańskiego, zbudowano w miejscu, gdzie w zamachu śmiertelnie raniono cara Aleksandra II (1881 r.). Architektura tej świątyni z jej typowymi cebulastymi hełmami rodem z dawnych rosyjskich wzorów, urzeka bogactwem, barwą i powrotem do pierwotnej tradycji prawosławnej.

W XIX wieku na polecenie cara Aleksandra I wzniesiono **Sobór św. Izaaka**⁽⁵⁾. Budowa trwała ponad 40 lat (1818–1858). Ogromna i pełna przepychu świątynia, która może pomieścić czternaście tysięcy osób, porównywana jest wielkością z Bazyliką św. Piotra w Rzymie oraz katedrą św. Pawła w Londynie. Po rewolucji październikowej Sobór przekształcono w Muzeum Ateizmu. Współcześnie nabożeństwa odbywają się tu tylko w jednej z bocznych kaplic.

Cerkiew Pietropawłowska⁽⁶⁾ powstała na początku XVIII wieku przy okazji budowy wielkiej Twierdzy Pietropawłowskiej. Wieża soboru zwieńczona jest charakterystyczną, niezwykle wysoką iglicą. Na jej szczycie znajduje się dwumetrowa figura anioła z krzyżem. Według przekazów, na życzenie Piotra Wielkiego wysokość tej wieży miała przekraczać rozmiary moskiewskiej dzwonnicy Iwana Wielkiego. Twierdza była również więzieniem politycznym. Osadzeni byli tu m.in. Tadeusz Kościuszko, Julian Ursyn Niemcewicz, Jan Kiliński, Fiodor Dostojewski, Michaił Bakunin, Maksym Gorki, Lew Trocki.

Z fundacji Piotra Wielkiego w Petersburgu powstała **Kunstkamera**⁽⁷⁾. Budynek w charakterystycznym stylu petersburskich rezydencji, który nazywamy barokiem piotrowskim, znajduje się na Nabrzeżu Uniwersyteckim, naprzeciwko Pałacu Zimowego. Zbiory w carskiej Kunstkamerze były typowe dla dawnych gabinetów osobliwości. Gromadzono tam rzadkie przyrodnicze okazy, minerały, zbiory etnograficzne. W XIX wieku w Kunstkamerze powołano Muzeum Antropologii i Etnografii. Przechowywane są tam kolekcje naukowe wielu polskich podróżników i przyrodników, m.in. Benedykta Dybowskiego. W 1864 roku zesłano go na Syberię za organizowanie powstania styczniowego na Litwie. Podczas zesłania zaczął swoje przyrodnicze badania, m.in. nad fauną Bajkału. Po zakończeniu zesłania wyruszył na Kamczatkę, gdzie pracował jako lekarz i zajmował antropologią rdzennej ludności Kamczatki i Wyspy Beringa. Życie zakończył we Lwowie i spoczywa na Górze Powstańców Styczniowych na cmentarzu Łyczakowskim.

Jedną z ikon Petersburga jest – znajdujący się w sercu miasta, tuż obok Pałacu Zimowego – zwodzony **Most Pałacowy**⁽⁸⁾. Jego konstruktorem był Andrzej Pszenicki, który urodził się w Pabianicach. Polak był absolwentem petersburskiego Instytutu Inżynierów Komunikacji. Wygrał międzynarodowy konkurs na konstrukcję nowoczesnego mostu w miejscu dawnej przeprawy pontonowej w 1904 roku, a sama przeprawa powstała w latach 1911–1916.

Równie istotny dla miasta jest **Most Błagowieszczeński**⁽⁹⁾, który zaprojektował inżynier Stanisław Kierbedź, pionier żelaznych przepraw kratownicowych. Budowa trwała 8 lat, a konstruktor został przez cara uhonorowany medalem i stopniem generał-majora. Inżynier Kierbedź objął później stanowisko dyrektora budowy kolei Petersbursko-Warszawskiej. Jest też ważną postacią w historii Warszawy, bo w latach 1859–1864 zbudował most na Wiśle. Kratownicowy Most Aleksandryjski, nazywany „mostem Kierbedzia”, łączył dwa brzegi rzeki na wysokości Starego Miasta i przetrwał aż do drugiej wojny światowej.

Wśród nowoczesnych budynków handlowych Petersburga wyróżnia się **Bank Wawelberga**⁽¹⁰⁾ wystawiony w 1912 roku przy Newskim Prospekcie, zaprojektowany przez Mariana Peretiatkowicza. Ten monumentalny gmach zajmuje cały kwartał ulic i wciąż olśniewa swoimi secesyjnymi dekoracjami. Bank należał do polskiej rodziny pochodzenia żydowskiego – Wawelbergów. Miał dwie siedziby – w Warszawie i w Petersburgu właśnie. Hipolit Wawelberg otrzymał równy szlacheckiemu tytuł honorowego obywatela Petersburga, słynął bowiem z filantropii. W Warszawie założył Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, w którego laboratorium fizycznym swoje pierwsze badania przeprowadzała przyszła noblistka Maria Skłodowska-Curie.

Dom Kompanii Singer⁽¹¹⁾ – to siedziba rosyjskiego oddziału producenta maszyn do szycia, miejski pałac handlu i biznesu, który powstał w 1904 roku. Pierwotnie fundatorzy chcieli zbudować wysoki wieżowiec, podobny do siedziby firmy w Nowym Jorku. W stolicy Imperium Rosyjskiego było to jednak niemożliwe – prawo zabraniało stawiania budynków wyższych od Pałacu Zimowego.

Dom towarowy Au Pont Rouge⁽¹²⁾ – został otwarty w 1905 roku. Był pierwszym nowoczesnym domem handlowym Petersburga. W czasach ZSRR mieściła się tam fabryka tekstylna. Współcześnie znów jest luksusową świątynią handlu.

Petersburski pomnik Aleksandra Puszkina i warszawski pomnik Adama Mickiewicza⁽¹³⁾ – na liście „przyjaciół Moskali”, do których Adam Mickiewicz zwracał się w trzeciej części „Dziadów” był również Aleksander Puszkina. Poeci poznali się w czasie tułaczki Mickiewicza pomiędzy Petersburgiem, Odessą, Moskwą i Krymem (1824–1827). Połączyła ich serdeczna, na poły legendarna przyjaźń, poezja oraz zaangażowanie polityczne. Po wybuchu powstania listopadowego poróżniły ich jednak poglądy. Mickiewicz uznał za zdradę, gdy Puszkina potępił kolejny zryw niepodległościowy Polaków. Przyjaźń została na zawsze zerwana, a w 1831 roku Mickiewicz wyjechał do Paryża i nigdy już nie wrócił do Petersburga.

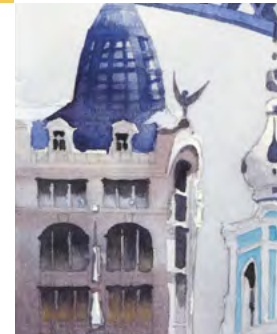
9

10

11

12

13

Wiedeń – pamiątki po Janie III Sobieskim oraz kawa

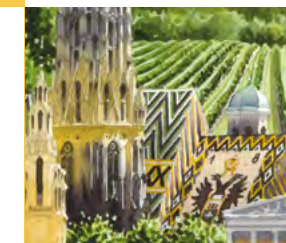
Spacer ulicami cesarskiego Wiednia wcześniej czy później prowadzi do miejsc związanych z odsieczą wiedeńską z 1683 roku. Na przykład do **katedry pw. Św. Szczepana**⁽¹⁾ – gotyckiej, jednej z największych w Europie, budowanej przez ponad sto lat. Jest ona symbolem Wiednia i miejscem pochówku władców Cesarstwa. Na jej wieżach wiszą 22 dzwony. Najbardziej znany to „Pummerni”, który odlano z tureckich armat zdobytych przez sprzysiężone wojska polsko-habsburskie pod wodzą Jana III Sobieskiego. Bitwa, która rozegrała się 12 września 1683 roku, znana jest w całej Europie pod nazwą odsieczy wiedeńskiej. Obóz Polaków znajdował się w **Lasku Wiedeńskim**⁽²⁾ na wzgórzu Kahlenberg. W tamtejszym klasztorze kamedułów, o czwartej rano, tuż przed bitwą, nasz król wziął udział we mszy świętej. Po wiktorii klasztor – wcześniej zdewastowany przez Turków – odbudowano. Ponownie przeszedł remont w pierwszych latach XX wieku. Stało się to już pod opieką polskiego zgromadzenia księży zmarłychwstańców. W latach 30. XX wieku Jan Henryk Rosen w jednej z kaplic stworzył cykl obrazów poświęconych bitwie. W tym samym czasie w zakrystii powstało skromne muzeum odsieczy wiedeńskiej.

W **Kościele pw. św. Augustyna**⁽³⁾ (przylegającym do rezydencji cesarskiej Hofburg) dzień po bitwie odbyła się msza dziękczynna za zwycięstwo nad Turkami. Wziął w niej udział Jan III Sobieski. W **kościeliku Kapucynów**⁽⁴⁾, gdzie znajduje się krypta cesarka – miejsce pochówku Habsburgów od XVII wieku – znajduje się z kolei urna z sercem Stanisława Potockiego, starosty halickiego i rotmistrza jazdy polskiej, który zginął pod Wiedniem. W krypcie cesarskiej spoczęła również Eleonora Maria Habsburżanka, która była żoną Michała Korybuta Wiśniowieckiego (poprzednik Jana Sobieskiego na tronie polskim), a więc – przez 4 lata – królową Polski. W 1672 roku, za czasów Wiśniowieckiego, Turcja wypowiedziała wojnę Rzeczypospolitej. Po jego śmierci drugim mężem Eleonory Marii był Karol V Lotaryński – dowódca wojsk niemieckich podczas odsieczy wiedeńskiej, który kandydował do tronu polskiego.

Jedną z piękniejszych i bogatszych barokowych rezydencji Wiednia jest **Belweder**⁽⁵⁾. Kompleks pałacowo-ogrodowy, zbudowany w pierwszej połowie XVIII w., był letnią rezydencją księcia Eugeniusza Sabaudzkiego (marszałka polnego wojsk cesarskich, który swoją karierę wojskową rozpoczął w odsieczy z 1683 roku).

Symbolicznym wspomnieniem bitwy jest **figura polskiego żołnierza na fasadzie Neue Hofburg**⁽⁶⁾. Ta część Hofburga, głównej rezydencji Habsburgów od XIII do XX wieku, powstała w latach 1833–1894.

1

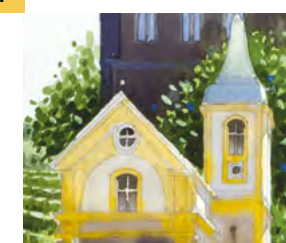
2

3

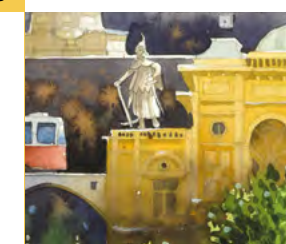
4

5

6

7

8

9

10

W Wiedniu upamiętniono również **Jerzego Franciszka Kulczyckiego**⁽⁷⁾ (choć przekazy historyczne mówią, że nie walczył on w samej bitwie, a był tylko posłańcem). Polski szlachcic znał język turecki i zwyczaje osmańskie, był tłumaczem kupców handlujących ze Wschodem. W czasie oblężenia Wiednia w lipcu 1683 roku miał się przedostać podstępem przez obóz turecki do obozu wojsk dowodzonych przez księcia lotaryńskiego i poprosić o wsparcie dla miasta. Misja ta przyniosła mu sławę wśród mieszkańców. W dowód wdzięczności otrzymał prawa mieszczanina i tytuł cesarskiego tłumacza języka tureckiego. Barwna opowieść o zasługach Jerzego Kulczyckiego na tym się nie kończy. Według przekazów Jan III Sobieski pozwolił mu wybrać coś z łupów. Wśród nich znalazły się worki, w których – zdaniem Polaków – była pasza dla wielbłądów. Kulczycki, który znał tureckie zwyczaje, domyślił się, że to kawa. Dzięki królewskiemu darowi mógł otworzyć w Wiedniu pierwszą kawiarnię, prawdopodobnie również była to pierwsza pijalnia kawy w całej Europie. W przebraniu Turka Polak serwował tam aromatyczny napar słodzony miodem, co zapoczątkowało sławę Wiednia jako światowej stolicy kawy.

W drugiej połowie XIX wieku związki Polaków z miastem umocniły się. W czasach zaborów, w stolicy Austro-Węgier osiedlali się pracownicy administracji państwowej, ale też arystokracja współtworząca życie kulturalne i polityczne Wiednia. W **Akademie der bildenden Künste**⁽⁸⁾ (Akademii Sztuk Pięknych) na przełomie XIX i XX wieku studiowało kilkudziesięciu polskich artystów, wśród nich Tadeusz Ajdukiewicz, Maurycy Gottlieb, Artur Grottger, Aleksander Kokular, Aleksander Kotsis, Kazimierz Pochwalski i Franciszek Żmurko.

W tym samym czasie w austro-węgierskim **Parlamencie**⁽⁹⁾ działało Koło Polskie, które gromadziło parlamentarzystów z Galicji. Franciszek Smolka (prawnik i działacz społeczny ze Lwowa) w 1848 roku wybrany został na Prezydenta Sejmu Ustawodawczego. Posłami do parlamentu byli również Włodzimierz Tetmajer, Ignacy Daszyński i Wincenty Witos.

Austriacka Biblioteka Narodowa⁽¹⁰⁾, która w XIX wieku nosiła nazwę Cesarskiej Biblioteki Nadwornej, mieści się w jednym ze skrzydeł pałacu Habsburgów Hofburg. Z lwowskim Ossolineum łączy ją postać Józefa Maksymiliana Ossolińskiego, który był bibliofilem, powieściopisarzem i badaczem literatury. Zajmował się również działalnością polityczną. Po trzecim rozbiórze osiadł w Wiedniu, gdzie prowadził badania naukowe i kolekcjonował książki oraz dzieła sztuki. Był członkiem Akademii Wiedeńskiej, a od 1809 roku pełnił funkcję prefekta Cesarskiej Biblioteki Nadwornej. Ossoliński kierował biblioteką w trudnym okresie wojen napoleońskich i podczas okupacji francuskiej. Kilka razy musiał ewakuować najcenniejsze zbiory i bronić księgozbioru przed wywiezieniem do Francji. W tym samym czasie u cesarza Franciszka I zabiegał o zgodę na utworzenie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich – biblio-

teki polskiej gromadzącej najcenniejsze książki z jego prywatnej kolekcji. Udało się w to w 1817 roku. W 1827 roku otwarto podwoje gmachu Ossolineum we Lwowie.

Jeden z salonów artystycznych i towarzyskich Wiednia końca XIX wieku znajdował się w **Pałacu Lanckorońskich**⁽¹¹⁾. Zbudowany został przez hrabiego Karola Lanckorońskiego, członka parlamentu austro-węgierskiego, mieścił jego bogatą kolekcję dzieł sztuki. W czasie drugiej wojny światowej została ona zagrabiona przez nazistów, a pałac zniszczono. Pozostałości, odzyskane przez córkę Karola Lanckorońskiego – Karolinę, zostały przekazane w darze polskim muzeum. Wśród nich znalazły się obrazy włoskich mistrzów malarstwa, rysunki Jacka Malczewskiego oraz część kolekcji Stanisława Augusta Poniatowskiego.

Dziś rolę kulturalnego i naukowego ośrodka polskiego w Wiedniu pełni **Dom Polski i Stacja Naukowa PAN**⁽¹²⁾ założony w 1908 roku przez księdza Jana Łukaszewicza, oddanego edukacji działacza patriotycznego. W zakupionej przez niego kamienicy przy Boerhaavgasse 25 mieściły się szkoły dla polskich dzieci. Domem Polskim zarządzało powołane do tego celu towarzystwo, potem fundacja. W 1920 roku budynek stał się własnością Polskiej Akademii Umiejętności, obecnie mieści się tu Stacja Naukowa Polskiej Akademii Nauk.

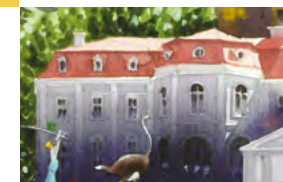
Pałac Kinskich⁽¹³⁾ – barokowy pałac miejski ma architekturę typową dla rezydencji wiedeńskich w XVII w. Tutaj urodził się książę Józef Poniatowski (1763 r.), ponieważ jego ojciec był marszałkiem w służbie austriackiej, adiutantem cesarza Józefa II.

W foyer Schwinda w gmachu **Opéry Wiedeńskiej**⁽¹⁴⁾, którą zbudowano w czasach cesarza Franciszka Józefa, znajduje się popiersie słynnego śpiewaka Jana Kiepury. Wiedeń i wiedeńska opera odegrały ogromną rolę w jego karierze. Kiepura debiutował w Warszawie, ale z początku nie odniósł sukcesu. Dlatego postanowił spróbować swoich sił w Paryżu. W drodze do Francji zatrzymał się w Wiedniu. Został tu szybko dostrzeżony i wystąpił na scenie Opéry Wiedeńskiej w „Tosce”, a zaraz potem w „Turandocie” (1927 r.). Prasa austriacka ogłosiła go wtedy królem tenorów.

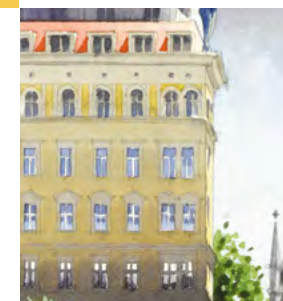
Kościół pw. Świętego Krzyża⁽¹⁵⁾ – polski kościół prowadzony przez zgromadzenie zmarłych wstąpiłców znajduje się na Ringu, w centrum Wiednia.

Ratusz⁽¹⁶⁾ – monumentalny, neogotycki gmach zbudowany pod koniec XIX wieku za rządów cesarza Franciszka Józefa.

11

12

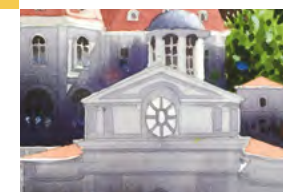
13

14

15

16

Rapperswil – zamek polskich pamiątek

Rapperswil jest spokojnym miasteczkiem położonym nad jeziorem Zuryjskim w Szwajcarii, słynącym z wyjątkowej urody różanych ogrodów. W 1870 roku, emigrant i działacz patriotyczny hrabia Władysław Broël-Plater wydzierżawił na 99 lat tamtejszy XIII-wieczny zrujnowany zamek. Wcześniej skonfiskowano mu majątek za zaangażowanie w powstaniu listopadowym. Wtedy wyjechał do Francji, gdzie aktywnie działał w środowisku Wielkiej Emigracji w Paryżu, ostatecznie jednak osiadając w Szwajcarii.

Zamek został wydzierżawiony na potrzeby **Muzeum Narodowego Polskiego⁽¹⁾**, które staraniem Platera i wielu emigrantów gromadziło najcenniejsze pamiątki polskie przez kolejne dziesięciolecia. Dary napływały od Polonii z całego świata. Dzięki zaangażowaniu takich osób jak Henryk Bukowski – powstaniec styczniowy osiadły w Szwecji, gdzie został antykwariuszem pracującym dla arystokracji i dworu królewskiego, w zbiorach znalazło się wiele cennych przedmiotów związanych z polskimi władcami i historią: dzieł sztuki, rękopisów i książek, dokumentów oraz archiwaliów.

W miarę powiększania się kolekcji, muzeum w Rapperswilu zyskiwało coraz większe znaczenie – w XIX wieku było to jedyne muzeum historii Polski. Urządzono tu także mauzoleum Tadeusza Kościuszki, który zmarł na emigracji w Szwajcarii. W 1895 roku urna z jego sercem została złożona w zamkowej wieży.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości raperswilskie zbiory, zgodnie z wolą hrabiego Platera, zostały przewiezione do kraju i wzbogaciły narodowe kolekcje tworzone z wysiłkiem niemal od zera. Zdeponowano je głównie w Muzeum Narodowym w Warszawie i w Bibliotece Narodowej, dokąd trafiło archiwum Wielkiej Emigracji. Niestety w czasie drugiej wojny światowej kolekcje podzieliły los bibliotek i muzeów warszawskich. Część została zniszczona jeszcze we wrześniu 1939 roku podczas obrony miasta, reszta zaś w trakcie i po upadku powstania warszawskiego – podobnie jak zbiory Biblioteki Narodowej z Pałacu Krasińskich, zostały one niemal doszczętnie spalone. Ocalała urna z sercem Kościuszki została ponownie umieszczona w kaplicy Zamku Królewskiego.

1

2

3

W dwudziestoleciu międzywojennym w Rapperswilu pokazano nową ekspozycję polskiej sztuki współczesnej oraz osiągnięć II Rzeczypospolitej. Muzeum Polski Współczesnej, bo taką nazwę nosiło, zakłóciły jednak działania władz komunistycznych, które po wojnie chciały wykorzystać tę placówkę w celach propagandowych. W efekcie w 1952 r. umowa dzierżawy została zerwana. Muzeum Polskie ponownie otwarto w 1975 r. dzięki staraniom polskich emigrantów i Szwajcarów.

4

Na wzgórzu zamkowym znajdują się jeszcze dwie pamiątki związane z Władysławem Platerem – jego nagrobek, gdzie spoczął wraz z żoną aktorką Karoliną Bauer i dobroczyńcą muzeum Henrykiem Bukowskim, oraz **Kolumna Barska⁽²⁾** zwana Polską Kolumną Wolności. W 1868 roku Plater ufundował ten pomnik nad jeziorem Zuryskim jako symbol polskiego dążenia do wolności. Dwa lata później, w chwili otwierania Muzeum Narodowego Polskiego, kolumnę przeniesiono na zamkowy dziedziniec, a później przed wejście na zamek.

Świadkiem wielu polskich uroczystości i obchodów był położony niedaleko zamku **kościół pw. św. Jana⁽³⁾**. To tu w 1895 r. odbyła się uroczysta msza przed złożeniem w mauzoleum na zamku raperswilem urny z sercem Tadeusza Kościuszki.

Kamienica Burghof⁽⁴⁾, przylegająca do wzgórza zamkowego, mieści bibliotekę i archiwum Muzeum Polskiego. Została zakupiona na potrzeby muzeum w 1987 r. przez Juliana Godlewskiego.

Padwa – ogród nauki

Od wieku XVI po XVIII obywatele Rzeczypospolitej Obojga Narodów stanowili trzecią co do liczebności społeczność Uniwersytetu Padewskiego. Przez lata około dwóch tysięcy studentów należało do stowarzyszenia Natio Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae (dosłownie „Bractwo studentów z Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego”). Najstarszym budynkiem Uniwersytetu Padewskiego i jego historyczną siedzibą jest **Palazzo del Bo**⁽¹⁾. Wewnątrz znajdują się malowane lub rzeźbione herby studentów, również tych, którzy przynależeli do nacji polskiej. Cennym źródłem wiedzy o tej organizacji studenckiej w Padwie są dokumenty przechowywane w archiwum uniwersyteckim – dwie księgi *Metryki nacji polskiej*.

Staraniem nacji polskiej w 1606 roku przy najważniejszej padewskiej świątyni – **bazylice św. Antoniego**⁽²⁾, rozpoczęto w 1607 roku budowę kaplicy poświęconej św. Stanisławowi. Na początku XIX stulecia wybrano nowe miejsce dla kaplicy polskiej – dawną kaplicę św. Bartłomieja, gdzie znajdował się najstarszy polski pomnik, wystawiony Erazmowi Kretkowskiemu, zmarłemu w Padwie w 1558 r., z wrytym epigramem autorstwa Jana Kochanowskiego. W 1900 r. kaplicę ozdobiły freski wykonane przez Tadeusza Popiela – polskiego malarza, ucznia Jana Matejki.

Wśród najwybitniejszych studentów Uniwersytetu Padewskiego byli: wspomniany już Jan Kochanowski (konsyliarz stowarzyszenia studentów nacji polskiej), św. Jan Nepomucen, którego kult rozwinął się na ziemiach Rzeczypospolitej, wojewoda krakowski Stanisław Lubomirski i Jan Zamoyski. Ten ostatni – humanista, mecenas sztuki i polityk – od 1563 roku był rektorem akademii prawa Uniwersytetu Padewskiego, a po powrocie do kraju został sekretarzem króla Zygmunta Augusta II. Niewątpliwie kierując się odrodzeniową filozofią i tęsknotą za Padwą, założył idealne renesansowe miasto – Zamość. Autorem koncepcji jego zabudowy był padewski architekt Bernardo Morando, a przy budowie miasta pracowali murarze sprowadzeni z Włoch.

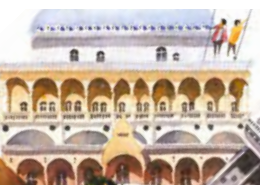
Poza nauką prawa do Padwy przyjeżdżano przede wszystkim na studia medyczne. Od 1501 roku przez dwa lata studiował tam Mikołaj Kopernik. W Palazzo del Bo, głównym gmachu uniwersytetu, zachował się najstarszy na świecie teatr anatomiczny z 1594 roku. Na potrzeby studentów, którzy studiowali rozpoznawanie i zastosowanie leczniczych roślin, założono **Ogród botaniczny**⁽³⁾ (1545 r.). Ogród ten jest realizacją idei renesansowych – założeń i budowl na idealnym, regularnym planie (w tym przypadku na planie koła z geometrycznymi podziałami). Hodowano tam nowe odmiany roślin sprowadzane z całego świata, w tym pierwsze w Europie słoneczniki, ziemniaki oraz bez.

4

5

6

7

8

Na owalnym placu Prato della Valle, wśród figur historycznych postaci związanych z miastem, znalazły się pomniki **Jana III Sobieskiego i Stefana Batorego⁽⁴⁾**. Ufundował je Stanisław August Poniatowski. Dziś nie wiemy, dlaczego wybrano akurat te dwie postacie. Inskrypcje na pomnikach świadczą, że byli studentami Uniwersytetu Padewskiego, ale w rzeczywistości studiował tu nie Jan III lecz jego ojciec Jakub. Podobnie było ze Stefanem Batorem. Nie był związany z miastem. Zachodzi więc podejrzenie, że w tym przypadku pomnik miał przedstawiać zupełnie kogoś innego, prawdopodobnie Jana Zamoyskiego.

Wśród najważniejszych budynków Padwy dominuje monumentalny **Palazzo della Ragione⁽⁵⁾** – średniowieczny ratusz miejski połączony z halami targowymi. Ponieważ Padwa była miastem naukowców i filozofów, ściany tutejszej hali targowej dekorowane są freskami z przedstawieniami teorii astrologicznych wybitnego medyka i profesora uniwersytetu, Pietro d'Abano. Charakterystyczna architektura hali zdradza też silne związki miasta z Wenecją. Innym tego dowodem jest **pomnik weneckiego kondotiera Gattamelaty⁽⁶⁾** autorstwa wybitnego renesansowego rzeźbiarza Donatella. Gdy tworzył monument w 1543 roku, wprowadził do tradycji sztuki nowożytniej antyczny wzór pomnika konnego (później powtarzany wielokrotnie aż do XIX wieku).

Kolejnym symbolem dominacji Wenecji jest uskrzydłony lew św. Marka na kolumnie znajdującej się na jednym z głównych placów miasta, Piazza dei Signori (lew jest symbolem Wenecji, a św. Marek jej patronem). To tutaj, w sercu miasta, odbywały się uroczystości, festiwale, turnieje, koncerty. W przeszłości miejsce nazywano „Placem Triumfalnym”. Pomiedzy Palazzo del Capitano oraz Palazzo dei Camerlenghi znajduje się wieża zegarowa – **Torre dell'Orologio⁽⁷⁾**. Zbudowano ją w XV wieku, konstrukcję zaś zegara słonecznego ze znakami zodiaku powierzono astronomowi i fizykowi Giovanniemu Dondi dell'Orologio.

Katedra pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny nazywana jest po prostu Duomo. Pierwszy kościół w tym miejscu powstał już w IV wieku. Autorem projektu budowli zrealizowanej w XVI wieku był Michał Anioł, choć jego projekt został mocno zmodyfikowany. Prace nad wykończeniem ciągnęły się kilka stuleci. Ryszard Demel jest autorem pięciu witraży ozdabiających świątynię – polski artysta wykonał je już w XX wieku.

Torre degli Anziani⁽⁸⁾: to średniowieczna wieża, część dawnych budynków miejskich, pierwotnie dzwonnica. Biciem dzwonów sygnalizowano mieszkańcom miasta ważne wydarzenia i nadciągające niebezpieczeństwa.

Wilno – miasto królów i patriotów

Decyzję Zygmunta III Wazy o przeniesieniu głównej siedziby królewskiej z Krakowa do Warszawy niektórzy tłumaczą... odległością od Wilna. W tym mieście znajdowała się bowiem rezydencja króla, była tu stolica Wielkiego Księstwa Litewskiego i zarazem miejsce, gdzie zbierały się sejmy. Dla króla podróże na Litwę były jednak kłopotliwe. Rządy nad tą częścią Rzeczypospolitej Obojga Narodów łatwiej było sprawować z Warszawy.

Powtarzana do dziś legenda mówi, że wileński gotycki **kościół pw. św. Anny**⁽¹⁾ tak zachwycił swoim delikatnym pięknem samego Napoleona, że cesarz zamarzył o przeniesieniu świątyni do Paryża. Inna legenda mówi, że budowniczy, który wznosił mury katedry, był tak zazdrosny o dzieło swojego zięcia, konstruktora kunsztownej fasady kościoła, że zabił go, spychając z rusztowania. Kościół pw. św. Anny jest jednym z najstarszych wileńskich kościołów i do dziś jest uważany za jeden z najpiękniejszych. Ufundowany został przez króla Kazimierza Jagiellończyka, a architekta sprowadzono specjalnie z Gdańska.

Kościół św. Janów – św. Jana Chrzciciela i św. Jana Apostoła Ewangelisty⁽²⁾ – będący częścią Uniwersytetu Wileńskiego ma nieco krótszą historię. Wciąż zachwyca finezją jego XVIII-wiecznej rokokowej architektury. Pierwszą świątynię w tym miejscu wybudowano na polecenie króla Władysława Jagiełły. Kościół zawsze był częścią uniwersytetu, służył profesorom i studentom za miejsce debat naukowych, na jego murach znajdują się tablice upamiętniające pierwszych rektorów Uniwersytetu Wileńskiego – Piotra Skargę i Jakuba Wujka. W latach 40. XIX wieku **Stanisław Moniuszko**⁽³⁾ pracował jako organista w kościele św. Janów. W tym czasie dyktował wileńskiemu teatrowi, tworząc pierwszą wersję opery „Halka”. Jej prapremiera w amatorskiej inscenizacji bez kostiumów i scenografii odbyła się 1 stycznia 1848 roku w salonie rodziny Müllerów – teściów kompozytora.

Fundatorami świątyni wileńskich byli również magnaci. Znajdujący się na wzgórzu Antokol kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła został ufundowany przez Michała Kazimierza Paca – hetmana wielkiego litewskiego i największego magnata Rzeczypospolitej. Sam fundator, zgodnie ze swoim życzeniem, został pochowany pod progiem świątyni, a na kamiennej posadzce kościoła kazał wykuć sentencję „Tu spoczywa grzesznik”. Wnętrze świątyni wypełnia przebogata dekoracja rzeźbiarska, a wysoko, pod sklepieniem kościoła, płynie **ogromny kryształowy okręt**⁽⁴⁾ – żyrandol. Miał on powstać na pamiątkę zakupionego przez Paca ołtarza. Magnat, nie licząc się z kosztami, miał zamówić we Włoszech ołtarz z kolumnami z kryształu, jednak ten nie dotarł nigdy do celu, bo statek, którym go transportowano, zatonął.

1

2

3

4

5

6

7

8

Królewskim kościołem w Wilnie jest **katedra pw. św. Stanisława Biskupa i św. Władysława⁽⁵⁾**. Pierwsza świątynia w tym miejscu, na terenie Zamku Dolnego, poświęcona była bałtyjskiemu władcy gromów i niebios – Perkunowi. Po tym jak wielki książę litewski Jagiełło wstąpił na polski tron i przyjął chrzest, ufundował w tym miejscu murowany kościół. W gotyckiej budowli pochowano Wielkiego Księcia Litewskiego Witolda i jego żonę Annę, później również króla Aleksandra Jagiellończyka i Elżbietę Habsburżankę, pierwszą żonę króla Zygmunta Augusta. W królewskiej krypcie w podziemiach spoczęła też Barbara Radziwiłłówna, druga żona tego władcy, pochodząca z litewskiego rodu magnackiego i urodzona właśnie w Wilnie. Potajemny ślub Barbary i króla odbył się w tej katedrze. Świątynia była niszczone przez pożary i najazdy wojsk moskiewskich i szwedzkich, a potem odbudowywana przez Zygmunta I Starego oraz Zygmunta III Wazę. Ostatnia przebudowa miała miejsce za czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego – z tego okresu pochodzi fasada projektu Wawrzyńca Gucewicza, ozdobiona posągami wykonanymi przez Kazimierza Jelskiego. W XX wieku władze sowieckie przekształciły katedrę w magazyn, a później w salę koncertową i galerię obrazów. Świątynię rekonsekrowano w 1989 r.

Kaplica św. Kazimierza w katedrze wileńskiej, ufundowana przez Zygmunta III Wazę, jest wzorowana na kaplicy Zygmuntońskiej na Wawelu – sto lat starszej królewskiej kaplicy grobowej. Kaplicę w Wilnie, podobnie zresztą jak krakowską, zbudowali artyści sprowadzeni z Włoch. Pochowany w niej został królewicz Kazimierz Jagiellończyk, syn Zygmunta III – święty patron Polski i Litwy. W 1648 roku w kaplicy św. Kazimierza złożono serce króla Władysława IV.

Z wileńskimi kościołami wiąże się działalność patriotyczna Polaków w XIX wieku. Decyzją carskiego gubernatora Michaiła Murawiowa, który na Litwie stłumił powstanie styczniowe, w latach 60. XIX wieku zamknięto klasztor i **kościół Franciszkanów⁽⁶⁾**. Był to odwet za patriotyczne manifestacje i zgromadzenia poprzedzające powstanie, które odbywały się na przykościelnym cmentarzu. Podobny los spotkał **kościół i klasztor Bernardynów⁽⁷⁾**, ufundowany przez Kazimierza Jagiellończyka.

W początku XIX wieku w zabudowaniach **klasztoru Bazylianów⁽⁸⁾**, które przylegały do cerkwi ufundowanej przez magnata Konstantego Ostrogskiego, władze carskie założyły więzienie. Po upadku powstania listopadowego byli tam więzieni filomaci i filareci, a po aresztowaniu 23 października 1823 roku osadzono tu Adama Mickiewicza. Cella Konrada z „Dziadów” była w istocie w Wilnie...

9

10

11

12

13

Wspólnym miejscem pamięci Polaków i Litwinów jest cmentarz Na Rossie, gdzie znajdują się groby bohaterów narodowych, artystów i naukowców związanych z Wilnem i obydwoima narodami. Malownicza, stara nekropolia znajdująca się na wzgórzach ma szczególnie klimat. Wiele nagrobków ma wartość artystyczną jak np. **Czarny Anioł⁽⁹⁾** – rzeźba Leopolda Wasilkowskiego z 1903 roku, ustawiona na grobie Izy Salmonowicz na Starej Rossie. Szczególnym miejscem jest kaplica cmentarna, gdzie w 2019 roku złożono szczątki dowódców i uczestników powstania styczniowego, odnalezione na wileńskiej Górze Zamkowej (Gedymina). Na Rossie znajdują się także dwa cmentarze wojskowe i Mauzoleum Matki i Serca Syna – Marii z Billewiczów i Marszałka Józefa Piłsudskiego.

Podróżnych i pielgrzymów przybywających do miasta strzeże **Matka Boża Ostrobramska⁽¹⁰⁾**. Obraz Matki Bożej Miłosiernej (namalowany na dębowych deskach, nieznanego autora) po dziś dzień jest otaczany wyjątkowym kultem. Dlatego to właśnie Ostra Brama, gdzie jest przechowywany, jest celem licznych pielgrzymek i zarazem symbolem miasta. W 1927 roku Matka Boża Ostrobramska została koronowana Królową Polski. W latach 1931–1932 wewnątrz kaplicy wykonano dębową boazerię (zaprojektowaną przez Helenę Szramotówną), na której kompozycję z wotów ułożył malarz i pedagog Ferdynand Ruszczyc.

W 1912 roku wileński adwokat i polityk Tadeusz Wróblewski założył **Bibliotekę im. Eustachego i Emilii Wróblewskich⁽¹¹⁾**. Był bibliofilem i kolekcjonerem, gromadził książki i całe księgozbiory – rodzinne kolekcje z majątków dawnej Rzeczypospolitej, Rosji i Prus. Początkowo biblioteka mieściła się w jego mieszkaniu. Wróblewski zastrzegł w testamencie, że zbiory muszą pozostać w Wilnie. Po jego śmierci w 1925 roku bibliotekę upaństwowiono i na jej siedzibę kupiono dawny pałac Tyszkiewiczów. Dziś zbiory należą do Biblioteki im. Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk.

Zamek Dolny⁽¹²⁾ – część zespołu zamkowego wzniesiona z inicjatywy Zygmunta Starego, rozbudowana przez Zygmunta Augusta. Zniszczony i rozebrany w czasie zaborów przez Rosjan. Odbudowany w latach 2002–2018 decyzją rządu Republiki Litewskiej jako dawna siedziba Wielkich Książąt Litewskich i Muzeum Narodowe.

Baszta Gedymina⁽¹³⁾ – baszta Zamku Górnego na Górze Gedymina (Zamkowej). Wzniesiona w XIV wieku przez wielkiego księcia Witolda.

14

Góra Trzykrzyska⁽¹⁴⁾ (zwana również Łysą Górą) wznosi się nad rzeką Wilejką. Legenda mówi, że krzyże, które znajdują się tam od XVIII w., upamiętniają miejsce męczeńskiej śmierci braci franciszkanów za czasów rządów księcia Olgierda. W XX wieku ustawiono pomnik z trzema białymi krzyżami, który zaprojektował Antoni Wiwulski (1916 r.) W roku 1950 został zniszczony przez władze komunistyczne, a później odbudowany jako pomnik litewskich ofiar stalinizmu.

15

Ratusz⁽¹⁵⁾ – obecny gmach ratusza wzniesiono w latach 1785–1799 według projektu Wawrzyńca Gucewicza, profesora Uniwersytetu Wileńskiego, budowniczego neoklasycznego gmachu katedry wileńskiej.

16

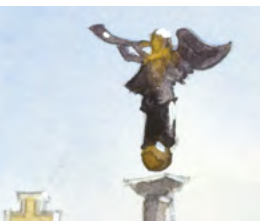
Pomnik Adama Mickiewicza⁽¹⁶⁾ – inicjatywa podjęta w okresie drugiej Rzeczypospolitej. W prestiżowym konkursie na pomnik wieszcza I nagrodę otrzymał Stanisław Szukalski, ale jego koncepcja okazała się zbyt kontrowersyjna. Ogłoszono więc kolejny konkurs, w którym zwyciężył Henryk Kuna. Prace nad realizacją jego projektu przerwał wybuch drugiej wojny światowej. Obecny pomnik ustawiono w 1984 r., a jego autorem jest litewski rzeźbiarz Gediminas Jakubonis. Obok pomnika ustawiono płaskorzeźbione płyty ze scenami z „Dziadów” wykonane przed wojną przez Henryka Kunę.

17

Pałac Sportu⁽¹⁷⁾ – charakterystyczny modernistyczny budynek wzniesiono w latach 50. XX wieku na miejscu dawnego cmentarza żydowskiego.

18

Anioł z Zarzecza⁽¹⁸⁾ – patron dzielnicy artystycznej bohemy nad Wilejką. Zarzecze (Užupis) jest niezależną republiką, której konstytucja daje każdemu „prawo do leniuchowania i nicnierobienia”, „prawo do kochania i opiekowania się kotem” oraz „prawo do bycia szczęśliwym”.

Rzym – pielgrzymi i sztuka

W czasach nowożytnych, kiedy Rzym był artystyczną i religijną stolicą świata, przyciągał wielu artystów i pielgrzymów. Znajdujemy w mieście ślady obecności Polaków z tego czasu, ale i w Polsce – dowody inspiracji sztuką, a zwłaszcza architekturą Wiecznego Miasta. Rzymskie świątynie były wzorem dla wielu architektów tworzących w Polsce w XVII i XVIII wieku. Rzymska Akademia św. Łukasza wykształciła najwybitniejszych malarzy polskich doby baroku i klasycyzmu.

Przy antycznej, brukowanej drodze Via Appia Antica i zarazem w pobliżu bram miasta – Porta San Sebastiano, znajduje się kościół Santa Maria delle Piantе, w którym chrześcijańska legenda splata się z polską literaturą. Kościół ten jest bardziej znany jako **Domine Quo Vadis⁽¹⁾**, a w jego wnętrzu oglądać można kamień z odcisniętymi śladami stóp Chrystusa. W tym właśnie miejscu św. Piotrowi, który uciekał z Rzymu przed prześladowaniami, miał się ukazać Jezus. Kiedy apostoł zapytał: „Domine, quo vadis?” (dosłownie „Dokąd zmierzasz, Panie?”), Chrystus odpowiedział, że wraca do Rzymu, aby dać się powtórnie ukrzyżować. Jak podaje apokryf, Piotr zawrócił wtedy do miasta, gdzie zginął męczeńską śmiercią. W „Quo vadis” Henryk Sienkiewicz opowiada dokładnie o tym okresie prześladowań chrześcijan w Rzymie, opisuje też widzenie św. Piotra tuż za bramami miasta. Dziś w kościele Domine Quo Vadis znajduje się popiersie pisarza.

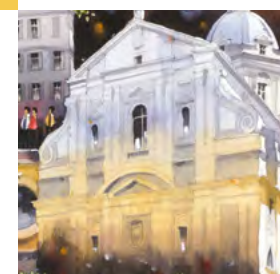
Jeden z najważniejszych rzymskich kościołów – **Il Gesù⁽²⁾** – inspirował architektów i bezpośrednio wpłynął na styl kościołów dawnej Rzeczypospolitej. Zaledwie trzy lata po wybudowaniu Il Gesù, w 1587 roku, zaczęła się budowa wzorowanego na nim kościoła Bożego Ciała w Nieświeżu. Charakterystyczna teatralna monumentalność fasady i wnętrza, które miały olśnić i zachwycić wiernych, czytelne są też w architekturze kościoła Świętych Piotra i Pawła w Krakowie oraz niezliczonych, mniejszych polskich świątyniach barokowych.

Na Kwirynale – jednym z siedmiu rzymskich wzgórz – stoi kościół pw. św. Andrzeja (**Sant'Andrea al Quirinale⁽³⁾**), w którym jedna z kaplic dedykowana jest polskiemu świętemu Stanisławowi Kostce (mieszkał i zmarł w jezuickim nowicjacie przy kościele). W kaplicy znajdują się jego relikwie i nagrobek wykonany przez francuskiego rzeźbiarza Pierre'a Le Grosa, ukazujący Stanisława Kostkę na łożu śmierci. Na ścianie umieszczono wiersz Cypriana Kamila Norwida przypominający o jego śmierci [W komnacie, gdzie Stanisław święty zasnął w Bogu...]. Charakterystyczną fasadę Sant'Andrea al Quirinale z jego półkolistym tympanonem możemy zobaczyć w Krakowie na ulicy Stradomskiej. Architekt krakowskiego kościoła Misjonarzy – Kacper Bażanka – powtórzył wygląd fasady rzymskiej świątyni.

1

2

3

4

Wieczne miasto przyciągało również kolekcjonerów i miłośników sztuki. Stanisław Poniatowski, członek Komisji Edukacji Narodowej i zarazem bratanek króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, osiadł tutaj po trzecim rozbiore Polski. Kupił XV-wieczną willę przy Via Flaminia, gdzie zgromadził bogatą kolekcję dzieł sztuki. Pałac nosi dziś nazwę **Villa Poniatowski**⁽⁴⁾, a jego wnętrza, przebudowane dla księcia przez włoskich architektów, stały się muzeum.

5

W XIX i XX wieku, czasach emigracji i podróży, wielu polskich artystów i pisarzy przewinęło się przez najstarszą, istniejącą od 1760 roku, rzymską kawiarnię **Antico Caffè Greco**⁽⁵⁾. Znajduje się ona niedaleko **Schodów Hiszpańskich**⁽⁶⁾ przy Via dei Condotti i słynie jako miejsce spotkań bohemy. Listę polskich artystów, którzy tu bywali, otwierają poeci romantyczni: Juliusz Słowacki i Zygmunt Krasiński, Adam Mickiewicz oraz Cyprian Kamil Norwid. Dalej wymieniani są: Józef Ignacy Kraszewski, Henryk Sienkiewicz, Stefan Żeromski, Władysław Reymont, Jan Matejko, Henryk Siemiradzki, Aleksander Gierzyński, Pius Weloński, Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Edward Okuń, Jan Parandowski; wreszcie Czesław Miłosz, który o spotkaniu z Jerzym Turowiczem w tej kawiarni napisał wiersz „Caffè Greco”.

6

W środowisku artystów kształcących się lub będących na emigracji w Rzymie w XIX wieku znalazł się rzeźbiarz Tomasz Oskar Sosnowski, który szkolił umiejętności w Warszawie, Berlinie i Rzymie, uczestniczył w powstaniu listopadowym. Po wyjeździe z Polski osiadł w Rzymie, był profesorem Akademii św. Łukasza. Kiedy w 1873 roku, w czterechsetną rocznicę urodzin Mikołaja Kopernika utworzono przy obserwatorium astronomicznym muzeum dedykowane astronomowi (z inicjatywy Artura Wołyńskiego, powstańca styczniowego i emigranta), Sosnowski wykonał **pomnik Mikołaja Kopernika**⁽⁶⁾. Dziś stoi przed kościołem Zmartwychwstańców, w pobliżu Schodów Hiszpańskich.

7

Od XVI wieku rolę polskiego ośrodka w Rzymie pełnił **kościół pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika**⁽⁷⁾, gdzie znajdowało się hospicjum dla pielgrzymów i studentów. Budynek kościoła pochodzący z IV w., zbudowany na ruinach antycznego teatru, został przyznany Polakom na prośbę kardynała Stanisława Hozjusza przez papieża Grzegorza XIII. Wymagał gruntownej przebudowy. Fundatorami nowego gmachu była królowa Anna Jagiellonka, Stefan Batory i rody magnackie Rzeczypospolitej. Kościół konsekrowano w 1591 roku. Zachowało się do dziś wnętrze, którego wystrój w drugiej połowie XVIII wieku ufundował Stanisław August Poniatowski. Kościół posiada cztery boczne ołtarze, w których są umieszczone obrazy polskich artystów malarzy z początku XVIII wieku. Wizerunek św. Stanisława wskrzeszającego Piotrowina namalował Tadeusz Kuntze (Konicz), św. Jadwigi Śląskiej – Szymon Czechowicz, a św. Kazimierza – Franciszek Smuglewicz. Czechowicz, podobnie jak Smuglewicz,

8

kształcił się w rzymskiej Akademii św. Łukasza – najważniejszej artystycznej uczelni nowożytnej Europy. Po studiach powrócił do Polski i tworzył na zlecenie rodów magnackich. Wiele z jego obrazów religijnych zachowało się w kościołach dawnej Rzeczypospolitej – w Warszawie, Krakowie, Wilnie, Lwowie, Lublinie czy w Poznaniu. Smuglewicz powrócił do Warszawy, ale wkrótce potem zdecydował się na wyjazd do Wilna, gdzie zamieszkał na stałe. W 1797 r. na Uniwersytecie Wileńskim objął kierownictwo nowo powstałej Katedry Rysunku i Malarstwa dając początek tzw. wileńskiej szkole malarskiej.

9

Współcześnie ośrodkiem życia kulturalnego jest założony w 1992 roku **Instytut Polski**⁽⁸⁾. Mieści się w XIX-wiecznym Palazzo Blumenstihl, nad brzegiem Tybru, w pobliżu Zamku Świętego Anioła.

Tradycje **Angelicum – Papieskiego Uniwersytetu Świętego Tomasza z Akwinu**⁽⁹⁾, który swoją siedzibę ma w najstarszej części miasta, w sąsiedztwie Forum Trajana i Forum Romanum, sięgają średniowiecza. W połowie XIII wieku prowadził go św. Tomasz z Akwinu, który został później ogłoszony Doktorem Kościoła z tytułem Doktora Anielskiego – Doctor Angelicus. Uniwersytet Papieski przez wieki kształcił przyszłych biskupów i kardynałów pochodzących z całego świata. Wśród jego najważniejszych absolwentów jest św. Jan Paweł II.

10

Gregorianum⁽¹⁰⁾, czyli Papieski Uniwersytet Gregorianum, ma tradycje sięgające roku 1551. Wtedy powstała pierwsza szkoła jezuicka na świecie, którą założył Ignacy Loyola. Mnisi poświęcali się misjom i edukacji, zakładali szkoły wszędzie tam, dokąd dotarli. Ich głównym kościołem w Rzymie był Il Gesù, pierwsza barokowa świątynia na świecie. Absolwentem Gregorianum był m.in. ks. dr Hieronim Fokciński, dyrektor Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie, w którym rejestruje się, gromadzi i opracowuje materiały archiwalne związane z historią Polski.

11

Bazylika św. Piotra⁽¹¹⁾ – bazylika zbudowana na miejscu pochówku św. Piotra. Najważniejsza dla świata katolickiego, bo to tu odbywają się wielkie uroczystości religijne i tu chowani są kolejni papieże. Tu spoczywa papież z Polski – św. Jan Paweł II. Architektura i dekoracje wnętrza bazyliki należą do najcenniejszych dzieł sztuki nowożytnej. W położonych nieopodal Muzeach Watykańskich znajduje się wiele poloników, a wśród nich przekazane papieżowi Leonowi XIII monumentalne dzieło Jana Matejki „Sobieski pod Wiedniem” – dar narodu polskiego.

12

Łuk Tytusa⁽¹²⁾ – starożytny łuk triumfalny z I wieku n.e., który zbudowano dla uczczenia zwycięstwa cesarza Wespazjana i jego syna Tytusa. Wzór dla wielu innych pomników na świecie (np.: Łuku Triumfalnego w Paryżu, India Gate w Delhi).

Pomnik Wiktora Emmanuela II⁽¹³⁾ – tzw. Ołtarz Ojczyzny, to wystawione w 1911 r. mauzoleum Wiktora Emmanuela, który przyczynił się do zjednoczenia Włoch. Znajduje się tu Grób Nieznanego Żołnierza.

13

Ponte Sisto⁽¹⁴⁾ – most na Tybrze wybudowany w XV w. przez papieża Sykstusa IV (tego samego, któremu zawdzięczamy Kaplicę Sykstyńską). Do konstrukcji mostu użyto kamienia z Koloseum.

14

Rzymskie pinie⁽¹⁵⁾ – śródziemnomorskie sosny o charakterystycznym kształcie parasola, rosnące często we włoskich miastach. Bohaterki rzymskiej trylogii poematów symfonicznych Ottorino Respighiego, wielu wspomnień i fotografii turystów odwiedzających Włochy.

15

Tbilisi – gruzińska gościnność i budowniczowie nowego miasta

Podobnie jak Petersburg, Tbilisi w XIX wieku stało się azylem dla polskich zesłańców i uciekinierów przed represjami carskimi w ojczyźnie. Osiedlali się tu również wojskowi służący w armii carskiej. Pierwsza duża fala emigrantów dotarła do Gruzji około 1832 roku, po powstaniu listopadowym. Wzajemna sympatia między obu narodami wynikająca z podobnego poczucia patriotyzmu i doświadczenia walki z Imperium Rosyjskim sprawiły, że w końcu XIX wieku w Tbilisi mieszkało już około dwudziestu tysięcy Polaków. Było wśród nich liczne grono architektów, inżynierów, artystów, którzy osiedli tam, wykorzystując okres dynamicznego rozwoju Gruzji na przełomie XIX i XX wieku, i współtworzyli nowe Tbilisi.

Syn polskiego szlachcica spod Kowna – Aleksander Szymkiewicz przyjechał tu w 1885 roku po studiach w petersburskiej Akademii Sztuk Pięknych. W latach 1885–1891 był w Tbilisi architektem miejskim, później uczył malarstwa i rysunku w szkole sztuk pięknych. Zaprojektował kilka gmachów, wśród nich są reprezentacyjne obiekty w mieście kształtujące tbiliski charakter: Sąd Gubernialny (Sąd Najwyższy), **Kaukaska Stacja Hodowli Jedwabników**⁽¹⁾, Szkoła Muzyczna Cesarskiego Rosyjskiego Towarzystwa Muzycznego (Państwowa Akademia Muzyczna).

Aleksander Szymkiewicz zaprojektował też „świątynię sztuki inżynieryjnej” – dolną stację kolejki szynowej na wzgórzu Mtatsminda, którą uruchomiono w 1905 roku. Niewielki budynek, nieco bajkowy i orientalny, ma dwie smukłe wieże jak w meczecie z minaretami. Na głównej ulicy miasta, przy Alei Szoty Rustawellego (na poły legendarnego, XII-wiecznego poety, autora gruzińskiej epopei narodowej „Rycerz w tygrysiej skórze”), Szymkiewicz postawił gmach mieszczący obecnie **Państwowy Teatr Akademicki**⁽²⁾, a dawniej Towarzystwo Artystyczne.

Kilku polskich architektów jest autorami innych monumentalnych gmachów z przełomu XIX i XX wieku. Na przykład Aleksander Rogojski projektował **gmach Towarzystwa Ekonomicznego Oficerów Kaukaskich**⁽³⁾ (1911–1913). Naprzeciw powstał zaś **Teatr Dramatyczny Kote Marjaniszwili**⁽⁴⁾, zaprojektowany w 1907 roku przez Stefana Samojłowicza-Kryczyńskiego.

Przy alei Rustawellego, naprzeciwko parlamentu, znajduje się wybudowany w 1910 roku kościół **Kaszweti**⁽⁵⁾, cerkiew Gruzjińskiego Kościoła Prawosławnego pod wezwaniem patrona Gruzji św. Jerzego. Pierwsza świątynia miała tu powstać już w V wieku. We wnętrzu obecnej cerkwi z początku XX w. znajduje się ikonostas namalowany przez Henryka Hryniewskiego. Był on synem polskiego zesłańcy, współzałożycielem, profesorem i rektorem działającej

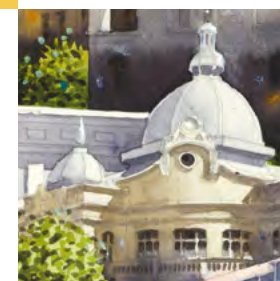
1

2

3

4

5

6

od 1922 roku Gruzjińskiej Akademii Sztuk Pięknych. Badał dawną architekturę gruzińską, był ilustratorem tutejszej literatury narodowej. W 1912 roku wraz z rosyjskim architektem Anatolijem Kalginem wygrał konkurs na projekt gmachu Banku Szlacheckiego. Stworzył dekoracje malarskie wnętrz, w których dziś mieści się **Biblioteka Narodowa Parlamentu Gruzji**⁽⁶⁾. Jego projekty stały się inspiracją do stworzenia gruzińskiego stylu w architekturze.

7

Ośrodkiem kultury w Tbilisi był **kościół pw. Świętych Piotra i Pawła**⁽⁷⁾, który wybudowano ze składek wiernych w 1877 roku z inicjatywy polskiego kapłana ks. Maksymiliana Orłowskiego. Wśród darczyńców znaleźli się (poza emigrantami rozsianymi po Zakaukaziu): Zofia Potocka, Konstanty Przeździecki, Zygmunt Krasicki, gruziński książę Eristaw Tumanow z żoną. Proboszcz Orłowski zamawiał wyposażenie i dekoracje świątyni u twórców polskich – na przykład obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem u Wojciecha Gersona, neobarokową monstrancję zaś w warszawskiej fabryce Norblina.

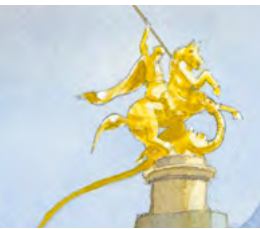
8

Twierdza Narikala⁽⁸⁾ – średniowieczne fortyfikacje na wzgórzu Sololaki nad starym Tbilisi. Najstarsza część pochodzi z IV w. i została zbudowana przez perskich najeźdźców. Przez wieki twierdza była niszczone i odbudowywana, powiększana w rytm wojen, najazdów i panowania kolejnych władców.

Św. Jerzy⁽⁹⁾ – kolumnę ze złotą postacią patrona Gruzji ustawiono w 2006 roku (pięć lat po ogłoszeniu niepodległości) na placu Wolności.

9

Most Pokoju⁽¹⁰⁾ – futurystyczny most z metalu i szkła na rzece Kura przy Starym Mieście, projekt włoskiego architekta Michele De Lucchi. Zamówiony przez radę miasta, zrealizowany w 2010 r., symbolicznie łączy stare i nowoczesne Tbilisi.

Gmach **Ministerstwa Sprawiedliwości**⁽¹¹⁾ – kolejny futurystyczny projekt (autorem byli Mas-similiano i Doriana Fuksas), zrealizowany na zlecenie rządu. Budowę ukończono w 2012 roku.

10

11

Chicago – robotnicy i drapacze chmur ze stali i szkła

Pod koniec XIX wieku, kiedy do USA przybywały kolejne fale polskich emigrantów, Chicago należało do najnowocześniejszych miast świata. Pierwszy na świecie „drapacz chmur” stał właśnie tutaj – dziesięciopiętrowy Home Insurance Building z konstrukcją opartą na stalowym szkielecie został wybudowany w 1885 roku. Kolejne powstawały później w Nowym Jorku i Filadelfii, a stali do ich budowy dostarczały między innymi chicagowskie huty. Rozwój Chicago i innych amerykańskich metropolii na przełomie XIX i XX wieku oznaczał również dynamiczny rozwój przemysłu i rosnące zapotrzebowanie na robotników. Od kiedy w latach 80. XIX wieku statki parowe zastąpiły żaglowce, podróż przez Atlantyk stała się znacznie szybsza, łatwiejsza i tańsza. Do Wielkiego Kryzysu w latach 20. XX wieku parowce przywoziły z Europy do USA około 25 milionów ludzi – Niemców, Irlandczyków, Polaków, Greków oraz Rosjan.

Polscy emigranci osiedlali się w zachodniej części miasta, w dzielnicy West Town. Jej sercem był tak zwany „trójkąt Polonii” (Polonia Triangle) wyznaczony przez Milwaukee Avenue, Ashland Avenue oraz Division Street. Życie społeczne Polaków skupiało się wokół kościołów, a pierwszą polską parafią był kościół pw. św. Stanisława Kostki. Zbudowano go na przedmieściach Chicago, kamień węgielny położono w 1864 roku. W okolicy mieszkało wtedy tylko 30 polskich rodzin. W 1877 roku do parafialnej szkoły chodziło już 500 dzieci polskiego pochodzenia.

Jak wielka była rola kościołów w życiu Polonii świadczą zwyczajowe nazwy dzielnic, które wzięły się właśnie od religijnych patronów: Jackowo (kościół pw. św. Jacka), Michałowo (**kościół pw. św. Michała Archanioła⁽¹⁾**), Trójcowo (**kościół pw. Świętej Trójcy⁽²⁾**) czy Stanisławowo (**kościół pw. św. Stanisława Kostki⁽³⁾**). Parafie, z którymi tak mocno identyfikowali się Polacy, podtrzymywały tradycje i zwyczaje, kształtując kulturę tej specyficznej społeczności.

Dzielnica polska znajduje się 4 km na zachód od Michigan Avenue – najbardziej reprezentacyjnej ulicy miasta, której fragment nazywany jest „Wspaniałą milą” (Magnificent Mile). To w tym rejonie miasta zbudowano tak wiele wieżowców, z których słynie miasto nad jeziorem Michigan. Kiedy w 1924 roku ukończono budowę **Metropolitan Tower⁽⁴⁾** w charakterystycznym kształcie piramidy (miał symbolizować trwałość i solidność inwestora budynku – firmy finansowej S.W. Straus and Company), był to najwyższy budynek Chicago i zarazem pierwszy, który liczył więcej niż 30 pięter. Nie na długo! W tym samym roku ukończono bowiem drapacz Chicago Temple Building – okazał się wyższy o 28 metrów.

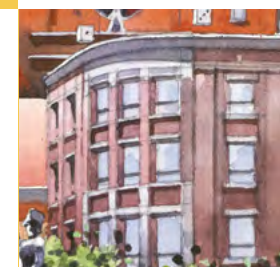

Architektura Ameryki czasów ekonomicznej prosperity lat 20. XX wieku była wyjątkową mieszanką inspiracji i cytatów historycznych. Bogaty styl złotej ery art déco inspirował nawet architektów radzieckich, tworzących równie monumentalną estetykę socrealistyczną. Echa architektury metropolii amerykańskich lat 20. odnajdujemy w Warszawie w kształcie i rozwiązaniach Pałacu Kultury i Nauki. Warszawski „Pałac” został wybudowany przez radzieckich architektów na wzór moskiewskiego kompleksu socrealistycznych budynków monumentalnych, które z kolei były wzorowane właśnie na chicagowskich wieżowcach lat 20. XX wieku.

Przy Michigan Avenue znajduje się **The Auditorium Building⁽⁵⁾**, który mieści teatr zaprojektowany na spektakle operowe. Biznesmen, finansista Ferdinand Peck chciał stworzyć teatr, w którym wielkie XIX-wieczne opery mogliby podziwiać chicagowscy robotnicy. Wybudował dla nich największy, najdroższy i najbardziej imponujący gmach teatralny swoich czasów, który mógł konkurować tylko z nowojorską Metropolitan Opera. Budowę ukończono w 1889 roku. Gmach poza hotelem i biurami, których wynajem miał finansować działalność teatru, mieścił salę widowiskową na 4300 miejsc. W pierwotnym projekcie nie było tam łóż, a wszystkie miejsca na widowni miały dobry widok na scenę i doskonałą akustykę. Koncertował tu m.in. Ignacy Jan Paderewski.

Malowniczym symbolem obecności Polonii w Chicago jest Copernicus Center. Kiedyś było tu kino. W latach 80. XX wieku budynek przebudowano na centrum polonijnej kultury, ozdabiając go... repliką barokowej Wieży Zegarowej z warszawskiego Zamku Królewskiego – **Solidarity Tower⁽⁶⁾**. Jednoznaczna symbolika jej nazwy i architektury są dowodem mocnych i żywych związków miejscowej Polonii z ojczyzną.

Na chicagowskim lotnisku O'Hare nad bezpieczeństwem samolotów i pasażerów czuwają cztery **wieże kontroli lotów**. Jedna z nich niedawno otrzymała imię **Romana Pucińskiego⁽⁷⁾**, potomka polskich emigrantów, urodzonego już w USA. Puciński był przez wiele lat adwokatem spraw Polonii w Izbie Reprezentantów USA. Był też autorem pomysłu i przez wiele lat zabiegał o obowiązek umieszczania czarnych skrzynek w samolotach cywilnych.

W kolekcji **Muzeum Polskiego w Ameryce⁽⁸⁾** znajdują się liczne pamiątki związane z **Ignacym Janem Paderewskim**, m.in. fortepian Mistrza, którego amerykańskie tournée na przełomie 1891 i 1892 roku obrosło legendami. Jak wynika z relacji prasy i świadków, amerykańska publiczność niemal oszalała na punkcie polskiego kompozytora. Paderewski grał w salach wypełnionych po brzegi, dawał recitale w największych salach koncertowych nawet dla czterech tysięcy ludzi. Stał się prawdziwą gwiazdą muzyki, niektórzy mówią, że amerykańskie melomanki mdlały na koncertach, co nie pozwalało mu zejść ze sceny. Muzeum przechowuje też bogate archiwalia i zbiory biblieczne oraz kolekcje dzieł sztuki, a wśród nich obiekty, które trafiły do Stanów Zjednoczonych na Wystawę Światową w Nowym Jorku w 1939 r.

W 2006 roku nad brzegiem jeziora Michigan za sprawą prywatnych fundatorów i władz Chicago stanęła imponująca instalacja rzeźbiarska polskiej artystki Magdaleny Abakanowicz – **Agora⁽⁹⁾**. Ówczesny mer miasta Richard M. Daley, komentując skrajne reakcje mieszkańców, powiedział: „Trzeba przejść przez nią osobiście, żeby poczuć ducha artystki i każdej figury osobno”.

Na terenie Chicago znajdziemy też upamiętnienia wybitnych Polaków. W 1904 r., przy obecnej Solidarity Drive, wystawiono staraniem Polonii **pomnik Tadeusza Kościuszki⁽¹⁰⁾**, dzieło Kazimierza Chodźńskiego. Nieopodal, przed Planetarium Adlera, nad jeziorem Michigan stanął w 1973 roku wykonany przez Bronisława Koniuszego pomnik Mikołaja Kopernika – kopia znanego monumentu warszawskiego, wykonanego przez Bertela Thorvaldsena

Wrigley Building⁽¹¹⁾ – wieżowiec z lat 20. XX wieku, zaprojektowany z wykorzystaniem motywu XII-wiecznej dzwonnicy katedry z Sewilli oraz renesansowych detali i ornamentów, pierwszy chicagowski budynek w pełni klimatyzowany. Zbudowany dla producenta gumy do żucia Wrigley, dziś mieści jedyne na świecie muzeum jej opakowań. Niestety nie jest dostępne dla publiczności.

Cloud Gate⁽¹²⁾ – inaczej zwana też The Bean, czyli fasolką. Instalacja artystyczna Anisha Kapoora ustawiona w Millenium Park – parku w centrum miasta otoczonym drapaczami chmur chicagowskiego downtown. Cloud Gate inspirowana jest kroplą rtęci, jej srebrzysta lustrzana powierzchnia odbija pejzaż współczesnego miasta.

Paryż – patrioci, wieszcz, Chopin i noblistka

Opiekuna i patronka Paryża św. Genowefa (Sainte Geneviève) tuli małą dziewczynkę, spoglądając na Sekwanę z jednego z najstarszych miejskich mostów – **Pont de la Tournelle**⁽¹⁾. Autorem tej monumentalnej rzeźby (wysokość ponad pięć metrów!) jest Paul Landowski – syn polskiego emigranta i powstańca styczniowego, urodzony w Paryżu w 1875 roku.

Paryż w XIX wieku dał schronienie dwóm pokoleniom uciekinierów z Polski – powstańcom listopadowym i styczniowym, był też azylem artystów i naukowców. Tutaj środowisko Wielkiej Emigracji stworzyło swój nieformalny rząd oraz ośrodek patriotyczny skupiający najwybitniejszych Polaków. Tutaj powstała **Biblioteka Polska**⁽²⁾ i **Szkoła Narodowa Polska Batiniol**. Paryska bohema artystyczna fin de siècle i czasów École de Paris przyciągała artystów z całego świata, a pobyt w Paryżu – studia na akademii lub w pracowni mistrza, na przełomie XIX i XX wieku były czymś oczywistym i obowiązkowym również dla Polaków.

Najpewniej jednym z najstarszych śladów polskich w Paryżu jest nagrobek króla Jana II Kazimierza Wazy znajdujący się w kościele **Saint-Germain-de-Prés**⁽³⁾. Świątynia, od której wzięła nazwę jedna z miejskich dzielnic, pochodzi z XI wieku. Było tu opactwo benedyktynów, w którym chowano królów już w czasach dynastii Merowingów. Jan Kazimierz trafił tu po abdykacji w 1648 roku, gdy po dwudziestu latach zasiadania na polskim tronie, odparciu powstania Chmielnickiego i potopu szwedzkiego, wyjechał do Paryża. Został opatem klasztoru benedyktynów i tutaj pochowano go po śmierci w 1672 roku. Jego szczątki przeniesiono później na Wawel, ale nad Sekwaną pozostało wciąż królewskie serce. W świątyni powstał okazały nagrobek serca Jana Kazimierza autorstwa Gasparda i Balthazara Marsy, nadwornych rzeźbiarzy króla francuskiego, ozdobiony tablicą z widokiem bitwy pod Beresteczkiem.

Do stworzenia w **Hôtel Lambert**⁽⁴⁾ polskiego ośrodka patriotycznego miał się bezpośrednio przyczynić wybitny malarz francuski Eugène Delacroix. Podobno to on przekazał Fryderykowi Chopinowi wiadomość, że na Wyspie św. Ludwika jest do sprzedania pewien budynek. Kompozytor opowiedział o tym księciu Adamowi Czartoryskiemu, który zakupił kamienicę w 1843 roku. To w tym budynku znalazł siedzibę obóz patriotyczny skupiony wokół Czartoryskiego. Był to też ośrodek życia polskiego przez kolejnych sto lat i niepodległościowe przedstawicielstwo dyplomatyczne Polski (w czasie powstania styczniowego rezydowało tu np. ministerstwo spraw zagranicznych władz powstańczych). Hôtel Lambert był przytuliskiem wielkich Polaków, gdzie mieszkał m.in. Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, Fryderyk Chopin czy Juliusz Kossak.

1

2

3

4

5

W kręgu Hôtel Lambert działa kilka organizacji wspierających Polaków i zabiegających o nasze dziedzictwo na emigracji, a wśród nich Towarzystwo Historyczno-Literackie i Biblioteka Polska w Paryżu (założona z inicjatywy ks. Adama Jerzego Czartoryskiego, Juliana Ursyna Niemcewicza oraz Karola Sienkiewicza w 1838 roku, od 1853 roku na Wyspie św. Ludwika). Częścią Biblioteki są trzy muzea: poety Adama Mickiewicza, malarza i rzeźbiarza Bolesława Biegasa oraz pianisty i kompozytora Fryderyka Chopina.

6

Z inicjatywy księżnej Anny Sapieżanki, żony Adama Czartoryskiego, zorganizowano przytułek – **Dom św. Kazimierza**⁽⁵⁾. Działał od 1848 roku. Opiekowano się tu ubogimi emigrantami, weteranami i sierotami. Tutaj w 1883 roku zmarł chory na gruźlicę Cyprian Kamil Norwid.

7

W Towarzystwie Dobroczynności Polskich Dam (powołanym do życia również przez Annę Sapieżankę) działała aktywnie Klementyna z Tańskich Hoffmanowa – pisarka, nauczycielka i emancypantka. Wyemigrowała z Polski po powstaniu listopadowym (prowadziła w kraju stowarzyszenie kobiet pracujących w żołnierskich lazaretach). W Paryżu w jej salonie artystycznym bywał Chopin i Mickiewicz – nazwano ją „matką Wielkiej Emigracji”. Zmarła przedwcześnie, a na jej **nagrobku na Cmentarzu Père-Lachaise**⁽⁶⁾ w 1848 roku ustawiono pomnik ze składek Polonii.

8

W 1842 roku z myślą o polskich dzieciach urodzonych już we Francji powstała **Szkoła Narodowa Polska**⁽⁷⁾ (szkoła Batiniol / Batignolles). Miała przekazywać dziedzictwo, wartości patriotyczne, uczyć języka. Mundurki jej uczniów były wzorowane na uniformach warszawskiej gwardii narodowej z okresu powstania listopadowego. W 1871 roku wielu uczniów szkoły zaangażowało się w zryw rewolucyjny paryskich robotników i inteligencji – Komunę Paryską. Wskutek tego dotknęły ich rządowe represje, co z czasem spowodowało powolny upadek tego zrywu.

W pobliżu **Panteonu**⁽⁸⁾ i najstarszych zabudowań Sorbony, przy ulicy noszącej dziś nazwę Piotra i Marii Curie (rue Pierre et Marie Curie) pod numerem jeden znajduje się budynek Instytutu Radowego. Został wybudowany w 1914 roku. Maria Skłodowska-Curie miała tam swoje laboratorium w latach 1914–1934. Razem z matką pracowała jej córka Irena oraz zięć – Fryderyk Joliot-Curie (obydwójce za odkrycie sztucznej promieniotwórczości w 1935 roku otrzymali Nagrodę Nobla z chemii).

Maria Skłodowska związała swoje życie z Paryżem. W 1891 roku wybrała Sorbonę, bo nie mogła studiować w Polsce (we Francji było to dozwolone dla kobiet od lat 60. XIX wieku). Uczyła się matematyki i fizyki, otrzymała później stypendium na badania naukowe. Instytut Radowy w Paryżu (obecnie **Musée Curie**⁽⁹⁾) powstał dzięki jej zabiegom, gdy w roku 1911 uhonorowano ją drugą Nagrodą Nobla za odkrycie polonu i radu (pierwszą z fizyki otrzymała w 1903 r. razem z mężem Piotrem Curie). W instytucie prowadzono badania z chemii, fizyki i medycyny. Poza Marią Skłodowską swoje badania prowadziło tam czworo noblistów.

W 1995 roku szczątki Marii Skłodowskiej-Curie i Piotra Curie przeniesiono do Panteonu – świątyni zamienionej w czasach rewolucji w mauzoleum najwybitniejszych Francuzów. Polska uczona była pierwszą pochowaną tam kobietą.

Sainte Chapelle⁽¹⁰⁾ – najpiękniejsza i najcenniejsza gotycka świątynia Paryża. Zbudowana w połowie XIII wieku na polecenie króla Ludwika IX Świętego na wyspie Île de Cité. Była kaplicą zamkową do wyłącznego użytku królów i zarazem skarbcem stworzonym dla relikwii – korony cierniowej, gwoździa i fragmentu Krzyża Świętego. W czasie rewolucji francuskiej została zamieniona na magazyn mąki, odnowiono ją później w XIX wieku.

Sacré-Cœur⁽¹¹⁾ – bazylika na wierzchołku wzgórza Montmartre. Dominuje nad dzielnicą artystycznej bohemy. W konkursie na projekt budynku wzięło udział 77 architektów. Budowa trwała w latach 1875–1914. Kościół Najświętszego Serca miał symbolizować pokutę po klęsce Francji w wojnie z Prusakami, gdy wojska wroga przez cztery miesiące oblegały Paryż. Skutkiem oblężenia była też Komuna Paryska w 1871 roku. Po wojnie zdetronizowano cesarza Napoleona III, tworząc Republikę Francuską.

Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Paryżu, czyli **Notre-Dame-de-l'Assomption**⁽¹²⁾ powstał w XVII wieku. Istniejący tu wcześniej budynek został w 1884 roku przekazany Polskiej Misji Katolickiej. Od tego czasu jest to główny kościół polski we Francji. Znajdują się tutaj pamiątki emigracji, według przekazów bywali też tutaj Fryderyk Chopin i Adam Mickiewicz.

Łuk Triumfalny z Grobem Nieznanego Żołnierza⁽¹³⁾ – powstał dla upamiętnienia wszystkich, którzy walczyli za Francję od wojen napoleońskich do pierwszej wojny światowej. Wśród nazwisk upamiętnionych tu bohaterów jest siedmiu Polaków, wśród nich m.in. Józef Chłopicki, Jan Henryk Dąbrowski, Józef Poniatowski i Józef Sułkowski.

9

10

11

12

13

14

Piramida Luwru⁽¹⁴⁾ – nowoczesna szklana konstrukcja inspirowana piramidami egipskimi. Wybudowano ją na dziedzińcu Luwru w 1989 roku według projektu architekta Ieoh Ming Pei. Luwr był pierwotnie pałacem królewskim, w czasie rewolucji francuskiej w 1793 roku zamieniono go na muzeum – zbiory powstały z konfiskaty majątków dóbr królewskich oraz kościelnych. Kolekcja z czasem powiększała się także dzięki łupom wojennym z kampanii napoleońskich.

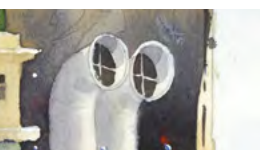
Le Grande Arche de la Fraternité⁽¹⁵⁾ to współczesna wersja Łuku Triumfalnego, ten jest dedykowany pokojowi i ludzkości. Został wzniesiony w 1989 roku w nowoczesnej dzielnicy wysokościowców La Défense. Pełni podwójną funkcję – kryje także biurowiec mieszczący urzędy państwowe.

15

Centre Georges Pompidou⁽¹⁶⁾ – Muzeum Sztuki Nowoczesnej i centrum kulturalne zbudowano w roku 1977. To pierwszy na świecie budynek „wywrócony na lewą stronę”, w którym wszystkie instalacje techniczne i elementy konstrukcyjne umieszczono na zewnątrz. Funkcje poszczególnych konstrukcji zaznaczono kolorami, np. rury wodociągowe są zielone, natomiast instalacja elektryczna – żółta.

16

Fryderyk Chopin spędził w Paryżu 18 lat – niemal połowę życia. Przyjechał tu jesienią 1831 roku, zamieszkał na Montmartrze. „Stoję na Boulevard Poissoniere nro 27, nie uwierzysz, jak ładnie mieszkam, mam pokoik ślicznie mahoniowo umeblowany, z gankiem na bulwary, z którego widzę od Montmartre do Panteonu i wzdłuż cały piękny świat; zazdrości mi wielu mojego widoku ale nikt schodów” [fragment listu z 18 listopada 1831 r.]. Wkrótce kompozytor dał w Paryżu swój pierwszy publiczny koncert – według najnowszych badań było to 30 grudnia 1832 roku w **Hôtel de Monaco⁽¹⁷⁾** – ówczesnej ambasadzie Austrii, a od 1936 roku siedzibie Ambasady RP we Francji.

17

Ostatnie mieszkanie Chopina w Paryżu znajdowało się przy placu Vendôme, pod numerem 12. Był to, zgodnie z zaleceniami lekarzy dla bardzo już chorego kompozytora, przestronny, słoneczny apartament. Fryderyk Chopin zmarł tu 17 października 1849 roku. Uroczystości żałobne odbyły się 30 października w kościele św. Magdaleny (de la Madeleine), a podczas mszy wykonano *Requiem* Mozarta. W tym samym kościele siedem lat później (21 stycznia 1856 roku) odbył się pogrzeb Adama Mickiewicza.

Chopin spoczął na paryskim cmentarzu Père-Lachaise, a Adam Mickiewicz na nekropolii polskiej emigracji Les Champeaux w Montmorency. Dziś grób Mickiewicza znajduje się na Wawelu, serce Chopina, zgodnie z jego życzeniem, spoczęło w kościele pw. Świętego Krzyża w Warszawie (w pobliżu jego warszawskiego mieszkania przy Krakowskim Przedmieściu).

Londyn – Wiking z dynastii Piastów i dywizjony myśliwskie

W wielokulturowym Londynie Polacy stanowią drugą mniejszość narodową po Hindu-sach. Poszukując tropów polskich w stolicy Zjednoczonego Królestwa, można sięgnąć głęboko w przeszłość, do czasów podbojów i najazdów Wikingów. Król Knut Wielki (ok. 966–1035) – Wiking z dynastii Piastów – był wnukiem Mieszka I. Knut był królem Danii i Norwegii, podbił Anglię i w 1017 roku został uznany za jej władcę. W Londynie wybudował rezydencję królewską nad brzegiem Tamizy w miejscu dzisiejszego, zbudowanego w XVIII wieku, pałacu Westminster. Pałac Knuta Wielkiego był rezydencją królewską do XVI wieku oraz siedzibą parlamentu Anglii.

Wśród charakterystycznych okrągłych, niebieskich tablic umieszczanych na budynkach, w których mieszkali w Londynie znani ludzie, znajdują się dwie wspominające Fryderyka Chopina. Jedna wskazuje miejsce, gdzie odbył się pierwszy londyński koncert artysty. Na drugiej czytamy „z tego domu w 1848 roku Fryderyk Chopin wyruszył do Guildhall, aby dać swój ostatni publiczny koncert”. 16 listopada 1848 roku Towarzystwo Literackie Przyjaciół Polski zorganizowało koncert charytatywny, na którym wystąpił, bardzo już chory i słaby, Chopin. Wkrótce kompozytor wrócił do Paryża, gdzie zmarł rok później. Po koncercie londyńskim nigdy już nie wystąpił przed publicznością.

Idąc wzdłuż Tamizy pomiędzy pałacem Westminster a londyńskim City, na Victoria Embankment trafiamy na monumentalny **pomnik Bitwy o Anglię**⁽¹⁾. Powstał w 65. rocznicę walk i został sfinansowany z publicznych składek. Poświęcono go wszystkim lotnikom walczącym o Anglię – wśród 2936 lotników z 14 krajów znajdujących się na pomniku wymieniono nazwiska 145 Polaków (28 z nich zginęło w walce).

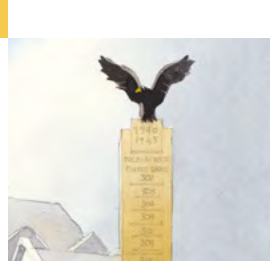
W pobliżu bazy wojskowej Royal Air Force Northolt w zachodnim Londynie w 1948 roku powstał **Pomnik Polskich Sił Powietrznych**⁽²⁾. W tej bazie w czasie drugiej wojny stacjonowały polskie dywizjony lotnictwa: bombowe 300 i 301 oraz myśliwskie 302 i 303.

Liczna społeczność polska sprawiła, że w Londynie powstały instytucje dbające o więzi między rodakami i polską kulturą na emigracji. Są wśród nich jedne z najważniejszych poza granicami kraju polskich instytucji archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych: Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego, Instytut Piłsudskiego i Studium Polski Podziemnej. W 1940 roku w wiktoriańskiej kamienicy przy 55 Princes Gate ruszyło **Ognisko Polskie**⁽³⁾ (Polish Hearth Club). Otwarcia klubu, który mieścił restaurację, salą teatralną i wystawową, dokonał książę Kentu. W uroczystości wzięli też udział prezydent Rządu RP

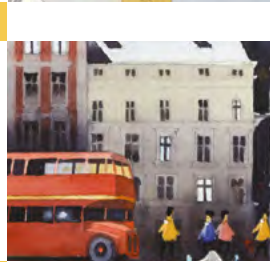
1

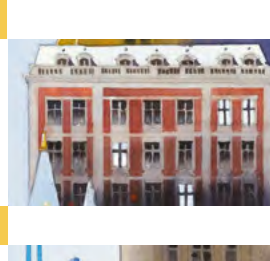
2

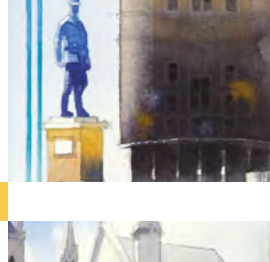
3

4

5

6

7

na Uchodźstwie Władysław Raczkiewicz i premier Władysław Sikorski. Klub gromadził polską elitę Londynu, spotykali się tam członkowie rządu, politycy i działacze społeczni, artyści.

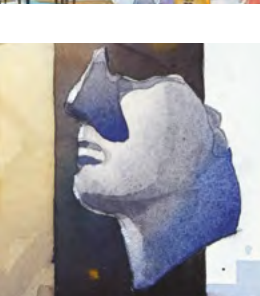
8

Siedziba premiera Rządu RP na uchodźstwie i zarazem Naczelnego Wodza Polskich Sił Zbrojnych – generała Władysława Sikorskiego w latach 1940–1943 znajdowała się w pobliżu pałacu Buckingham. Dziś na murach **Hotelu Rubens**⁽⁴⁾ przy 39 Buckingham Palace Road znajduje się tablica poświęcona **gen. Sikorskiemu**. O generale przypomina też poświęcony mu **pomnik**⁽⁵⁾ odsłonięty w 2000 r. niedaleko Ambasady RP w Londynie.

9

Polacy mieszkający w Londynie skupieni byli wokół trzech kościołów, które działają do dziś i nadal są ważnymi ośrodkami życia polskiego. Tym pierwszym w Londynie i zarazem w całej Anglii jest **Kościół Polski pw. Matki Bożej Częstochowskiej**⁽⁶⁾. W 1930 roku Polska Misja Katolicka w Londynie zakupiła neogotycki budynek od Wspólnoty Kościoła Nowej Jerozolimy – z tą parafią związani byli członkowie rządu emigracyjnego i polscy żołnierze. W latach 40. prof. Adam Bunsch, malarz i żołnierz 10 Brygady Kawalerii Pancernej gen. Maczka, stworzył tutaj cykl monumentalnych witraży poświęconych współczesnym zmaganiom o wolność Polski.

10

Kościół pw. św. Andrzeja Boboli⁽⁷⁾ powstał w 1961 roku ze składek polskiej emigracji. Parafia gromadziła polskich żołnierzy na emigracji w Wielkiej Brytanii, dlatego w jej wnętrzu znalazło się kilkadziesiąt tablic pamiątkowych poświęconych walkom i formacjom wojskowym. Upamiętniono tu ofiary Katynia, Orlęta Lwowskie i żołnierzy Wojska Polskiego z czasu drugiej wojny światowej walczących w siłach alianckich na Zachodzie.

Kościół pw. Najświętszej Marii Panny w Ealing⁽⁸⁾ pod opieką Zgromadzenia Księży Marianów jest dziś największym polskim kościołem w Wielkiej Brytanii. Społeczność parafii bardzo aktywnie działa – gromadzi wokół siebie i wspiera Polonię.

11

Od 1966 roku działa również **Polski Ośrodek Społeczno-Kulturalny**⁽⁹⁾, który gromadzi pod jednym dachem kilkadziesiąt organizacji polonijnych. Od 1974 roku mieści się we własnym gmachu, dokąd przeniesiono założoną w 1942 roku Bibliotekę Polską w Londynie. Ośrodek promuje polską kulturę i sztukę.

W stolicy Wielkiej Brytanii znajdują się również dzieła polskiego rzeźbiarza Igora Mitoraja: „**Centurione I**”⁽¹⁰⁾, „**Centauro**” i „**Testa Addormentata**”, obecne w przestrzeni biznesowej dzielnicy Canary Wharf, do której można dotrzeć linią metra Jubilee. Tutejszą stację

zaprojektował słynny architekt Norman Foster będący autorem ikonicznego, londyńskiego wieżowca 30 St. Mary Axe, znanego jako **Gherkin**⁽¹¹⁾ („Korniszon”).

Po drugiej stronie Tamizy mieści się inny charakterystyczny budynek – **The Shard**⁽¹²⁾ zaprojektowany przez Renzo Piano. Te dwa obiekty zlokalizowane są obok historycznych budowli Londynu: Tower of London oraz zabytkowego **Tower Bridge**⁽¹³⁾, który jest mostem-symbolem Londynu. Zbudowany pięć lat po postawieniu paryskiej Wieży Eiffla, jest arcydziełem inżynierii. Pierwotnie mechanizm podnoszący centralne przęsła mostu napędzany był silnikiem parowym. Obecnie stary mechanizm zastąpiono nowoczesnym urządzeniem elektrycznym.

Inne charakterystyczne elementy pejzażu miasta to **Big Ben**⁽¹⁴⁾ – wieża zegarowa wchodząca w skład pałacu Westminster, **katedra pw. św. Pawła**⁽¹⁵⁾ zwieńczona okazałą kopułą i oczywiście królewski **pałac Buckingham**⁽¹⁶⁾. Znajduje się tam imponujących rozmiarów panorama przedstawiająca koronację królowej Elżbiety w 1953 r., będąca dziełem polskiego artysty – Feliksa Topolskiego, który miał swoją pracownię w pobliżu dworca Waterloo.

12

13

14

15

16

Lwów – kościoły czterech obrządków i rokokowi mistrzowie rzeźby

Przez siedemset lat, niezależnie od przebiegu granic królestw i państw, Lwów przyjmował mieszkańców różnych narodowości, wyznań i języków. Tutaj przecinały się dawne szlaki kupieckie pomiędzy Morzem Czarnym i Bałtykiem, osiedlali się Rusini, Polacy, Niemcy, Ormianie, Włosi, Węgrzy, Rosjanie, Żydzi, Tatarzy oraz Karaimi. W epoce nowożytnej Lwów był miastem, w którym funkcjonowały świątynie różnych obrządków. Zbudowano katedry chrześcijańskiego obrządku – ormiańskiego, katolickiego i greckokatolickiego, ale były te cerkwie prawosławne i synagogi. W miejskiej mozaice narodowościowej i religijnej mieszkańcy pochodzenia polskiego przez stulecia stanowili największą grupę. Lwów był trzecim co do wielkości miastem II Rzeczypospolitej.

Katedra Łacińska⁽¹⁾ p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny zbudowana została dzięki Kazimierzowi Wielkiemu, który wystarał się o papieską zgodę na jej wzniesienie. Prace trwały ponad sto lat, ciągnęły się przez cały XV wiek. Katedra przetrwała dwa ogromne pożary miasta w XVI wieku i jest dziś najlepiej zachowaną tutejszą budowlą gotycką. Podczas potopu szwedzkiego, przed wiszącym tu cudownym obrazem Matki Bożej Łaskawej, Jan Kazimierz oddał Koronę Polską pod opiekę Matce Bożej. Obraz, namalowany przez mieszczanina lwowskiego Józefa Szolc-Wolfowicza, był epitafium dla jego przedwcześnie zmarłej wnuczki, Katarzyny Domagaliczówny – stąd też określenie „Matka Boża Domagaliczowska”. Z czasem mieszkańcy uznali go za cudowny, ukazana zaś na nim Matka Boża stała się „Śliczną Gwiazdą Miasta Lwowa”. Na czas ślubów lwowskich Jana Kazimierza obraz wystawiono w prezbiterium. Ostateczne przeniesienie cudownego wizerunku z kaplicy bocznej do katedry nastąpiło po jej generalnej renowacji, która podjęta została przez arcybiskupa lwowskiego Wacława Hieronima Sierakowskiego w roku 1760. Gdy nastały trudne czasy zaborów, katedrę dotknęły rekwizycje austriackie dokonane na potrzeby wojen z Napoleonem Bonaparte. Do poważnych prac remontowych przystąpiono pod koniec wieku XIX, próbując nawiązać do gotyckiej przeszłości katedry. Większość projektów nowych polichromii i witraży powierzono wówczas uczniom Jana Matejki. Po zakończeniu drugiej wojny światowej zaczęły się najcięższe lata dla Lwowa i łacińskiej katedry. Groziło jej zamknięcie, a duchownych i wiernych dotknęły szykany i terror nowej, sowieckiej władzy. Dopiero po proklamowaniu niepodległości Ukrainy, dzięki funduszom państwa polskiego i współpracy polsko-ukraińskiej na szeroką skalę prowadzona jest konserwacja i rewitalizacja wspaniałej świątyni.

1

2

3

4

Obok prezbiterium katedry znajduje się wyjątkowa **kaplica Boimów⁽²⁾**, pamiątka dawnego cmentarza otaczającego kiedyś katedrę. W 1611 roku kupiec pochodzenia węgierskiego Jerzy Boim wybudował dla swojej rodziny kaplicę grobową. Jej dekorację powierzył dwóm mistrzom-rzeźbiarzom pochodzącym z Wrocławia. Stworzyli bardzo bogaty wystrój wnętrza i fasady – dekorację, która czerpie z renesansu i baroku. Do dziś przyciąga uwagę swoją wymowną intensywnością i niepowtarzalnością.

5

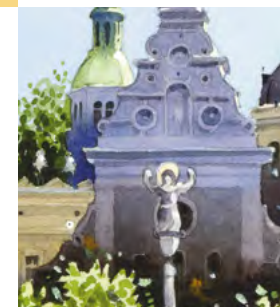
Równie bogatą historię ma **Katedra Ormiańska⁽³⁾**. Pierwsza świątynia ormiańska we Lwowie została zbudowana w XIV wieku na wzór kościołów Armenii i Krymu. Stopniowo budynek był przebudowywany i rozbudowywany. W początku XX wieku, ówczesny arcybiskup obrządku ormiańskiego – Józef Teodorowicz – podjął się misji i przywrócenia świątyni blasku oraz zlecił polskim artystom nową dekorację wnętrz. Józef Mehoffer wykonał wtedy w kopule katedry ogromną mozaikę z Trójcą Świętą. Dalsze prace przerwała pierwsza wojna światowa i dopiero w latach 20. XX w. Jan Henryk Rosen zadbał o dekoracje ściennie, malując m.in. sceny Zwiastowania Najświętszej Marii Panny, Pokłonu Pasterzy, Ukrzyżowania Chrystusa, Ustanowienia Najświętszego Sakramentu. W niezwykle wyrazistych i efektownych wizjach Rosena postacie apostołów, świętych a nawet Chrystusa i Matki Bożej mają rysy osób związanych z katedrą – np. samego arcybiskupa Teodorowicza oraz lwowian – wiernych parafii i przyjaciół artysty.

6

Archikatedra Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego pw. św. Jura⁽⁴⁾ ma również bardzo długą historię. Na wzgórzu św. Jura już w XIII wieku znajdowała się kaplica i pustelnie mnichów. Później powstała tam świątynia gotycka, która w XVIII wieku została rozebrana pod budowę obecnej – późnobarokowej. Fundatorzy zatrudnili wtedy Bernarda Meretyna – architekta, który prawdopodobnie z Niemiec „przyniósł” rokoko do Rzeczypospolitej. Rzeźbiarze, którzy tworzyli dekorację wnętrza i fasady kościoła, byli związani z lwowskim mistrzem rzeźby rokokowej Janem Jerzym Pinzlem. Krąg skupionych wokół niego rzeźmiśników zapisał się wyjątkowym stylem w historii sztuki. Lwowscy rzeźbiarze ukazywali postacie w ruchu pełnym ekspresji, podkreślonej niezwykle dynamicznym sposobem kształtowania i opracowania faktury szat oraz atrybutów. Osiągali w tym prawdziwe mistrzostwo warsztatowe. W katedrze p.w. św. Jura znajdują się dziś prace Jana Jerzego Pinzla oraz Michała Filewicza – artyści z pokolenia jego uczniów. Szczególnie efektowna jest wykonana przez Pinzla rzeźba św. Jerzego walczącego ze smakiem, która wieńczy kopułę świątyni. Rzeźby Pinzla i jego uczniów znalazły się w wielu kościołach lwowskich i świątyniach wschodniej Rzeczypospolitej.

7

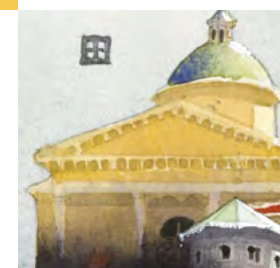
Wnętrze wspaniałego barokowego **kościoła Dominikanów (Bożego Ciała)⁽⁵⁾**, dziś cerkwi greckokatolickiej Najświętszej Eucharystii, dekorują z kolei prace Sebastiana Fesingera i Piotra Polejowskiego. Świątynię w 1744 roku ufundował hetman wielki koronny Józef Potocki. Jej projekt jest dziełem architekta wojskowego Jana de Witte. W kościele znajduje się empirowy nagrobek Józefy hr. Dunin-Borkowskiej, jedyne we Lwowie dzieło słynnego duńskiego rzeźbiarza Bertela Thorvaldsena.

8

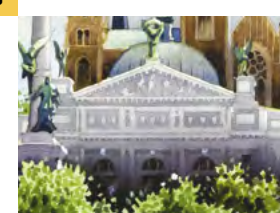
Patronem i obrońcą Lwowa jest **św. Jan z Dukli⁽⁶⁾**. Jego postać wyrzeźbiona przez Sebastiana Fesingera znajdowała się na kolumnie ustawionej w roku 1736 przed **kościołem Bernardynów⁽⁷⁾** p.w. św. Andrzeja (obecnie cerkiew greckokatolicka). Święty spędził w tutejszym klasztorze ostatnie lata swojego życia, zmarł w 1484 roku. Pomnik przywołuje legendę, o tym jak święty ocalił Lwów przed najazdem. Kiedy w 1648 roku wojska Bohdana Chmielnickiego i Tuhaj-beja oblegały Lwów, mieszkańcy miasta wymodlili wstawienie Jana z Dukli, którego relikwie znajdowały się w kościele Bernardynów. Najeźdźcom miał się ukazać wznoszący ręce do nieba, klęczący zakonnik, który unosił się nad bernardyńską świątynią. Ten cud sprawił, że Kozacy i Tatarzy odstąpili spod murów. Po drugiej wojnie światowej szczątki Jana z Dukli przeniesione zostały ze Lwowa do Rzeszowa, a od roku 1974 są przechowywane w kościele w Dukli.

9

Kościół Jezuitów pw. Świętych Piotra i Pawła⁽⁸⁾ jest wzorowany na rzymskiej świątyni Il Gesù. Został ufundowany przez Elżbietę Sieniawską – najbardziej wpływową kobietę Rzeczypospolitej końca XVIII wieku. Po drugiej wojnie światowej zamieniono go na magazyn książek. W latach 90 XX wieku. przechowywano tam zbiory biblioteczne dawnego Ossolineum. Dziś świątynia poddawana jest kompleksowym pracom prowadzonym przez polskich i ukraińskich konserwatorów dzieł sztuki.

10

Ossolineum⁽⁹⁾ jest dziełem Józefa Maksymiliana Ossolińskiego. To on założył we Lwowie Zakład Narodowy im. Ossolińskich, łącząc własne zbiory biblioteczne i dzieła sztuki z kolekcją Henryka Lubomirskiego z Przeworska. Otwarte w 1827 roku Ossolineum stało się jedną z najbogatszych i najważniejszych bibliotek i archiwów dawnej Rzeczypospolitej. Część zbiorów w czasie drugiej wojny światowej została przez Niemców wywieziona do Krakowa, a później ukryta w Adelinie (pol. Zagrodno) na Dolnym Śląsku. Po wojnie trafiły do Wrocławia, gdzie z czasem reaktywowano Fundację – Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Część pozostałej we Lwowie kolekcji w latach 1946-1947 przekazano do Wrocławia. Jednak około 70 procent pierwotnych zbiorów pozostało we Lwowie, a największa ich część znajduje się w Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, która mieści się w budynku dawnego Ossolineum.

11

XIX wiek w architekturze i kulturze Lwowa zamyka budowa **Teatru Miejskiego⁽¹⁰⁾** (dziś **Lwowski Narodowy Teatr Opery i Baletu**) przy reprezentacyjnej alei miasta – dawnych Wałach Hetmańskich (obecnie Prospekcie Swobody). Budynek ten został uroczystie otwarty w 1900 roku, gośćmi honorowymi byli m.in. Henryk Sienkiewicz oraz Ignacy Jan Paderewski. W 1894 roku Henryk Siemiradzki namalował dla teatru kurtynę z alegorycznym przedstawieniem Natchnienia, Piękna i Prawdy, Komedii, Tragedii i Erosa. Budynek zaprojektowany przez Zygmunta Gorgolewskiego wciąż zachwyca bogactwem dekoracji malarskich i rzeźbiarskich.

12

Cmentarz Obrońców Lwowa (Cmentarz Orląt Lwowskich)⁽¹¹⁾ powstał latach 20. XX wieku. Jest częścią jednej z najstarszych na świecie nowożytnych nekropolii pozamiejskich – cmentarza Łyczakowskiego. Lwowskie „Campo Santo” dla przeszło 3000 polskich żołnierzy poległych w wojnie polsko-ukraińskiej i polsko-bolszewickiej zaprojektował Rudolf Indruch, student architektury Politechniki Lwowskiej, który sam brał udział w walkach o Lwów w 1919 i 1920 roku.

13

Kaplica Barczewskich⁽¹²⁾ – neogotycka kaplica grobowa rodziny Barczewskich na cmentarzu Łyczakowskim, zaprojektowana przez Władysława Halickiego (1885) została wybudowana przez firmę kamieniarską Leopolda Schimsera. To mauzoleum, ufundowane przez ziemianina i filantropa Probusa Barczewskiego, jest największą kaplicą grobową na tym cmentarzu. Łyczakowska nekropolia stanowi wyjątkowy przykład „muzeum pod gołym niebem” bogatym w cenne artystycznie i historycznie przykłady sztuki i architektury sepulkralnej.

14

Kamienica Królewska⁽¹³⁾ – kamienica z 1580 roku. Zbudowana przy rynku dla kupca greckiego pochodzenia Konstantego Korniaкта, w XVII wieku przeszła w posiadanie rodziny Sobieskich. Kiedy Jan Sobieski został królem, przebudowano ją na oficjalną, królewską rezydencję. W latach 1908-1939 w kamienicy mieściło się Muzeum Narodowe im. króla Jana III. Obecnie znajduje się tu Lwowskie Muzeum Historyczne.

Cerkiew Wołoska⁽¹⁴⁾ – cerkiew Zaśnięcia Matki Bożej, późnorenesansowa świątynia prawosławna. W skład zespołu cerkiewnego położonego przy ul. Ruskiej wchodzi jeszcze manierystyczna dzwonnica (wieża Korniaкта) i kaplica Trzech Świętych Hierarchów, często błędnie nazywana Kaplicą Trzech Króli, wybudowana w stylu nawiązującym do architektury bizantyjskiej.

15

Pałac Potockich⁽¹⁵⁾ – zbudowany dla Alfreda Potockiego, ukończony w 1890 roku według projektu Juliana Cybulskiego, jest kopią typowego francuskiego pałacu neorenesansowego. Dziś to rezydencja prezydenta Ukrainy i siedziba Lwowskiej Narodowej Galerii Sztuki. Niedaleko znajduje się główna siedziba tego muzeum – dawna miejska galeria ulokowana w pałacu zakupionym w 1914 roku od kolekcjonera Władysława Łozińskiego, ze wspaniałą kolekcją malarstwa polskiego.

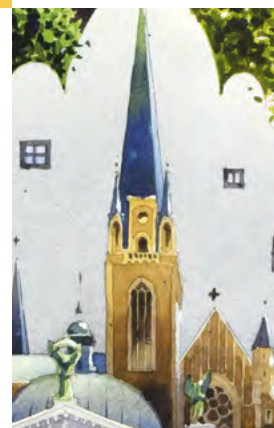
16

Szpital Izraelski⁽¹⁶⁾ (Szpital żydowski M. Lazarusa) – ufundowany przez Maurycego Lazarusa. Budowę ukończono w 1903 roku według projektu Kazimierza Mokłowskiego, w stylu neomauretańskim z elementami żydowskimi.

Kościół pw. św. Elżbiety⁽¹⁷⁾ – niegdyś katolicki, a obecnie greckokatolicka cerkiew św. Olgi i Elżbiety; zbudowany ze składek mieszkańców Lwowa według projektu Teodora Talowskiego, ukończony w 1911 roku. W pracach nad wystrojem wnętrza i wyposażeniem uczestniczyło wielu artystów. Prace trwały przez cały okres międzywojenny i nie zostały całkowicie zakończone, mimo to kościół ten uznawany jest za jeden z najpiękniejszych we Lwowie i dawnej Rzeczypospolitej.

17

Drezno - druga stolica Rzeczypospolitej

W XVIII wieku Drezno i Polskę połączyła wielka polityka dworów europejskich. Historycy wspominają, że elektor Saksonii Fryderyk August, czyli król August II Mocny wybór na tron polski zawdzięczał przekupieniu szlachty i wsparciu cara Piotra I. Z chwilą koronacji Augusta II Drezno stało się królewskim miastem rezydencjonalnym oraz jedną z dwóch stolic unii polsko-saskiej. Drugą była Warszawa.

Dziś materialnych śladów obecności Polaków w Dreźnie nie znajdziemy wiele, ale historyczne i artystyczne dowody związków polsko-saskich mamy za to w Warszawie.

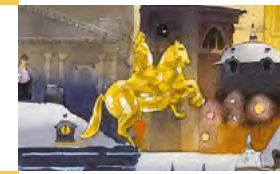
W Dreźnie na Rynku Nowego Miasta, August III Sas, w trzy lata po śmierci ojca Augusta Mocnego, wznosił jego pomnik na koniu (potocznie **posąg Złotego Jeźdźca⁽¹⁾**). Król Polski i elektor saski został na nim przedstawiony zgodnie z antycznym wzorem rzymskiego wodza, czyli w zbroi i dosiadając galopującego konia. Na cokole pomnika umieszczono herb Rzeczypospolitej oraz królewski monogram.

Członkowie dynastii Wettynów spoczywają w kryptach katedry pw. Świętej Trójcy (Kościół Dworski) wzniesionej na zlecenie Augusta III przez architekta Gaetano Chiaveriego. Fasadę świątyni zdobi kartusz z herbem Rzeczypospolitej z czasów saskich, zwieńczonym koroną królewską.

Na potrzeby komunikacji i sprawnego przesyłania korespondencji pomiędzy dwiema stolicami, Dreznem i Warszawą, August II zarządził wytyczenie stałych szlaków pocztowych. Ich trasę wyznaczały **słupy milowe⁽²⁾**, które jednocześnie odmierzają dystans – co ćwierć, pół lub całą milę. Kurier przewożący konno korespondencję państwową pokonywał trasę pomiędzy dwoma miastami w trzy dni. Do dziś zachowało się zaledwie kilka słupów opatrzonych herbem polsko-saskim i królewskim monogramem AR (Augustus Rex, czyli Król August). Jeden z nich stoi w Oberwiesenthal w Saksonii.

Dzięki polsko-saskiemu dworowi królewskiemu zacieśniły się artystyczne związki Drezna i Warszawy. Wielu artystów pracowało zarówno dla saskich, jak i polskich zleceniodawców, przenosząc idee i mody między dwoma miastami. Ulubionym portrecistą polskiej arystokracji i zarazem ulubieńcem dworu królewskiego był np. profesor dreźnieńskiej Akademii Sztuk Pięknych Anton Graff. Nadworny malarz Stanisława Augusta Poniatowskiego Marcello Bacciarelli pracował z kolei na dreźnieńskim dworze Augusta III. Józef Maria Grassi najpierw tworzył w Warszawie, a później został powołany na profesora dreźnieńskiej Akademii Sztuk Pięknych – **Hochschule für Bildende Künste⁽³⁾**.

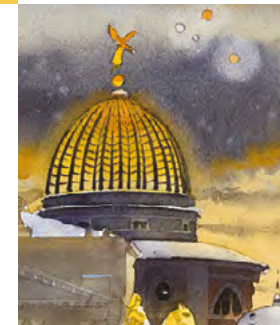
1

2

3

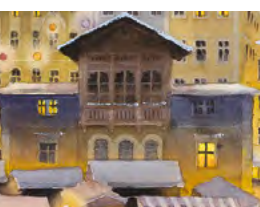
4

5

6

7

W XIX w. przez Drezno przewinęło się wielu artystów przybyłych z rozdartych zaborami ziem polskich. Byli wśród nich malarze: Antoni Blank, Józef Buchbinder, Władysław Cza-chórski, Rafał Hadziewicz, Ludwik Kurella, Aleksander Lesser, Jan Bogumił Rosen, Józef Simmler oraz rzeźbiarze: Paweł Maliński i Teodor Rygier. W 1838 r. dyrektorem i koncert-mistrzem królewskiej kapeli drezdeńskiej został słynny polski wirtuoz skrzypiec i kom-pozytor Karol Lipiński.

Wśród budowniczych i architektów tworzących dla dworu królewskiego w Dreźnie wielu było zatrudnianych przez polską arystokrację. Drezdeński **Zwinger**⁽⁴⁾ – barokowy zespół pałacowy zbudowany na polecenie Augusta II tak, aby odpowiadał skalą i przepychem Wersalowi, zaprojektował Matthäus Daniel Pöppelmann. W Warszawie ten architekt roz-planował założenie Osi Saskiej z Pałacem Saskim. Jego syn Carl Friedrich Pöppelmann wybudował zaś warszawski Pałac Błękitny i przebudował jedno ze skrzydeł Zamku Kró-lewskiego.

Drezno było ważnym miastem na szlaku emigracji przez cały okres zaborów. Schronili się tutaj członkowie obozu patriotycznego Sejmu Czteroletniego, którzy przygotowywali powstanie kościuszkowskie. W Dreźnie, w drodze do Francji, zatrzymał się Juliusz Sło-wacki, a Adam Mickiewicz napisał trzecią część „Dziadów” (Dziady drezdeńskie). Licząca około dziesięć tysięcy osób fala uciekinierów po powstaniu listopadowym została przyjęta w Saksonii jak bohaterowie i przyjaciele.

Józef Ignacy Kraszewski w chwili wybuchu powstania styczniowego wyjechał z Polski i osiadł właśnie w Dreźnie. Na miejscu wspierał uciekinierów, kierował też powstańczą placówką dyplomatyczną. To tutaj powstała jego najśłynniejsza powieść „Stara Baśń” oraz cykl książek o historii polsko-saskiej. Bohaterką jednej z nich jest hrabina Cosel, czyli Anna Konstancja Cosel – metresa Augusta II Mocnego. Wspomniany Matthäus Daniel Pöppelmann, na polecenie króla, zaprojektował dla niej **pałac Tashenberg**⁽⁵⁾. W domu Kraszewskiego położonym w dzielnicy Neustadt znajduje się poświęcone mu **muzeum**⁽⁶⁾.

Zamek Residenzschloß⁽⁷⁾ – siedziba Wettynów od XII w., obecny został zbudowany przez Augusta II Mocnego. Znajduje się tu bardzo bogate wyposażenie, znajduje się tu m.in. Grü-nes Gewölbe – skarbiec Wettynów. Zamek został zniszczony w czasie nalotów na Drezno w 1945 roku, odbudowywano go do 2004 r.

8

9

10

Kościół Marii Panny⁽⁸⁾ (Frauenkirche) – wybitna realizacja architektury barokowej – jeden z najważniejszych w Europie, ukończony w 1745 roku, zniszczony w czasie nalotów na Drezno podczas drugiej wojny światowej, odbudowywany do 2005 roku.

Pałac Kurlandzki⁽⁹⁾ – rokokowy pałac o bardzo charakterystycznej architekturze pałaców miejskich (wiele pałaców warszawskich z XVIII w. powtarza ten właśnie model). Odbudo-wany po zniszczeniach wojennych do 2008 roku.

Opera Sempera⁽¹⁰⁾ – gmach powstał według projektu Gottfrieda Sempera w stylu monu-mentalnego historyzmu (powtarzany później w innych gmachach teatralnych Europy). Budowę ukończono w 1878 roku, opera została zniszczona w czasie nalotów w 1945 roku i szczęśliwie potem odbudowana i ponownie otwarta w roku 1985.

Patroni medialni:

Instytucja nadzorująca:

Wystawa została objęta honorowym patronatem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego prof. Piotra Glińskiego

Wydawca:

Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa
Kulturowego za Granicą POLONIKA

ul. Madalińskiego 101, 02-549 Warszawa
e-mail: kontakt@polonika.pl
www.polonika.pl

© Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa
Kulturowego za Granicą POLONIKA, 2020

Opieka merytoryczna:
Dorota Janiszewska-Jakubiak

Koordynator i pomysłodawca projektu:
Karolina Sałajczyk

Kurator wystawy i autor tekstów:
Anna Ekielska

Redakcja:
Rafał Jemielita / Renata Gajowiak

Petersburg s. 8

Wiedeń s. 12

Rapperswil s. 16

Tbilisi s. 36

Chicago s. 40

Paryż s. 44

Padwa s. 20

Wilno s. 24

Rzym s. 30

Londyn s. 50

Lwów s. 54

Drezno s. 60

TATYANA BELYKHIN 2020